
Karl Heinz Roth

**Παγκόσμια Κρίση -
Παγκόσμια Προλεταριοποίηση –
Ανταπαντήσεις**

Πρόλογος.....	3
Παγκόσμια Κρίση – Παγκόσμια Προλεταριοποίηση – Ανταπαντήσεις	4
Εισαγωγή.....	4
1. Η νέα παγκόσμια οικονομική κρίση.....	6
1.1 Η μέχρι τώρα εξέλιξη	6
1.2 Ουσιαστικές ιδιότητες της κρίσης.....	14
2. Ο προηγούμενος κύκλος (1973-2006)	17
2.1 Χαρακτηριστικά ενός τυπικού κύματος μακράς διάρκειας (Kondratieff)	17
2.2 Από την επίθεση της κρίσης στην υπερεκμετάλλευση της παγκόσμιας εργατικής τάξης.....	18
2.3 Νέες τεχνολογίες	18
2.4 Επανεπέκταση της παγκόσμιας αγοράς και παγκόσμιος καταμερισμός της εργασίας.....	19
2.5 Ο νέος παγκόσμιος οικονομικός άξονας: Ουάσινγκτον-Πεκίνο	20
2.6 Παγκόσμια επέκταση των χρηματοπιστωτικών αγορών.....	21
2.7 Αυξανόμενη καταστροφή της υλικής βάσης για την παραγωγή και αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας.....	22
3. Διαφορές και ομοιότητες με τις προηγούμενες παγκόσμιες οικονομικές κρίσεις	24
3.1 Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1857/1858.....	24
3.2 Η Μεγάλη Ύφεση των ετών 1873 έως 1895	25
3.3 Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929-1932 και η ύφεση του 1933-1940	26
4. Παγκόσμια προλεταριοποίηση.....	28
4.1 Ιστορικές και μεθοδολογικές προϋποθέσεις.....	28
4.1.1 Οι διαδικασίες της παγκόσμιας προλεταριοποίησης και αποπρολεταριοποίησης	28
4.1.2 Ο πολυκόσμος της παγκόσμιας εργατικής τάξης.....	29
4.2 Η παρούσα κατάσταση της παγκόσμιας τάξης των εργατριών και των εργατών	30
4.2.1 Οι αγροτικές οικογένειες του Νότου.....	31
4.2.2 Μαζική μετανάστευση και μετανάστευση εργασίας.....	31
4.2.3 Η μαζική φτώχεια και οι παραοικονομίες των παραγκουπόλεων	32

4.2.4 Η νέα βιομηχανική εργατική τάξη των αναπτυσσόμενων χωρών	33
4.2.5 Σχετική αποβιομηχάνιση και επισφαλειοποίηση της εργατικής τάξης στα μέχρι τώρα κέντρα.....	33
4.2.6 Τάσεις ομογενοποίησης και διάσπασης της παγκόσμιας εργατικής τάξης.....	34
5. Περιγράμματα ενός μεταβατικού προγράμματος.....	38
5.1 Προκαταρκτικές σκέψεις.....	38
5.2 Επιβολή και όξυνση των μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων για το ξεπέραςμα της κρίσης.....	39
5.2.1 Οι κάτοχοι των κεφαλαίων πρέπει να πληρώσουν την κρίση	39
5.2.2 Νέο παγκόσμιο νόμισμα και επαναφορά σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών	40
5.2.3 Εκδημοκρατισμός των οικονομικών προγραμμάτων αναδιάρθρωσης	41
5.3 Τοπικό - διεθνές - παγκόσμιο επίπεδο: Πρώτοι ακρογωνιαίοι λίθοι ενός επαναστατικού προγράμματος μετασχηματισμού.....	42
5.3.1 Τρεις βασικές προϋποθέσεις	42
5.3.2 Τοπικά και περιφερειακά: Κοινωνική επανοικειοποίηση σε αμεσοδημοκρατική βάση	42
5.3.3 Ίδρυση διεθνών εργατικών ομοσπονδιών	44
5.3.4 Παγκόσμια ομοσπονδία της αυτονομίας.....	45
5.3.5 Παγκόσμια ένωση για την αυτονομία	45
Προοπτική.....	47
Σημειώσεις της μετάφρασης	49
Σημείωμα για τον συγγραφέα	53

Πρόλογος

Το κείμενο του Karl Heinz Roth με τίτλο *Globale Krise – Globale Proletarisierung – Gegenperspektiven* αναρτήθηκε το Δεκέμβριο του 2008 στην ιστοσελίδα του γερμανικού περιοδικού Wildcat (www.wildcat-www.de) και αποτελεί το προσχέδιο ενός επικείμενου βιβλίου. Από το συγκεκριμένο περιοδικό προέρχεται και η προηγούμενη μετάφρασή μας "*Παγκόσμια κρίση-23 θέσεις για την καπιταλιστική κρίση*" την οποία εκδώσαμε τον Ιανουάριο του 2009.

Το κείμενο του Roth είναι για μας σημαντικό όχι μόνο ως συνέχεια του ενδιαφέροντός μας για την εξέλιξη της κρίσης, αλλά επειδή θέτει νέα ζητήματα και οπτικές.

Ο συγγραφέας ξεκινάει από μια περιγραφή της τρέχουσας κατάστασης και των αιτιών της (από το 2006 και μετά), ενώ στη συνέχεια κάνει μια ιστορική αναδρομή στον προηγούμενο οικονομικό κύκλο (1973-2006) και στις προηγούμενες παγκόσμιες οικονομικές κρίσεις του 19ου και 20ου αιώνα, ως απαραίτητα αναλυτικά εργαλεία για την κατανόηση της τωρινής εξέλιξης. Ύστερα εξετάζει τις διαδικασίες της παγκόσμιας προλεταριοποίησης και τον *πολυκόσμο* της παγκόσμιας εργατικής τάξης, ξεπερνώντας τη στενότητα των θεωρητικών/ιστορικών αναλύσεων του παρελθόντος και αναδεικνύοντας το υποκείμενο που καθορίζει τη συγκρότηση της τάξης και τις ταξικές συγκρούσεις. Τέλος προχωρεί σε προτάσεις-σκέψεις τονίζοντας την επιτακτικότητα και αναγκαιότητα συλλογικών απαντήσεων στις τεράστιες προκλήσεις της εποχής! Γιατί όπως τονίζει δεν υπάρχει εναλλακτική διέξοδος.

Παγκόσμια Κρίση – Παγκόσμια Προλεταριοποίηση – Ανταπαντήσεις

Σύνοψη των πρώτων συμπερασμάτων: 21-12-08

Εισαγωγή

Κινούμαστε προς μια κοσμο-ιστορική κατάσταση, όπου όλες οι εξελίξεις της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής καθορίζονται εκ νέου. Για τη γενιά μου, αυτό που ζούμε σήμερα, θα είναι μια δεύτερη αλλαγή εποχής μετά τα χρόνια 1967 έως 1973. Όλα τα σημαντικά γεγονότα και οι δείκτες των τελευταίων εβδομάδων δείχνουν, ότι έχει ξεκινήσει μια παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία ξεπερνά ήδη σε έκταση την κρίση του 1973 και τις ενδιάμεσες κρίσεις του 1982 και 1987, ενώ πλησιάζει τις διαστάσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και της ακόλουθης ύφεσης του 1929-1940.

Με ποιο τρόπο πρέπει να απαντήσουμε σ' αυτήν την τεράστια πρόκληση; Το ερώτημα αυτό έχει γίνει εν τω μεταξύ αποφασιστικής σημασίας, και γι' αυτό το λόγο έχω συντάξει εντελώς από την αρχή μια πραγματεία που βρίσκεται στα σκαριά και με την οποία ήθελα να απαντήσω στην κριτική που δέχτηκαν οι υποθέσεις, τις οποίες δημοσίευσα το 2005 στο βιβλίο μου «Η κατάσταση του κόσμου» (Der Zustand der Welt). Παρουσιάζω τα μέχρι τώρα επεξεργασμένα ερευνητικά αποτελέσματα και τις σκέψεις μου σαν μια ανολοκλήρωτη έκθεση, διότι αυτές οι σκέψεις πρέπει να αναθεωρηθούν, να διορθωθούν και ασφαλώς να διευρυνθούν κατά τον τρέχοντα διάλογο πριν τη δημοσίευση του βιβλίου. Στην έκθεση εξετάζονται επίσης τα πρώτα άρθρα της συζήτησης που έγινε σε μια εκδήλωση στις 27 Νοεμβρίου στο Schorndorf Manufaktur, αλλά και τα συμπεράσματα μιας διαδικτυακής συζήτησης του Wildecat, ενός σεμιναρίου της Interventionistische Linke (Παρεμβατικής Αριστεράς) που πραγματοποιήθηκε στις 13 Δεκεμβρίου καθώς και τα συμπεράσματα των συζητήσεων με μεμονωμένα άτομα από το φιλικό μου περιβάλλον.

Μέσα απ' αυτές τις συζητήσεις μπόρεσαν να ξεπεραστούν πολλά αδύνατα σημεία, ασάφειες και ελλείψεις. Για λόγους οικονομίας χρόνου και εργασίας θα αναφερθώ σε κάποιες σημαντικές αντιρρήσεις μόνο στο βιβλίο μου. Και γι' αυτό ζητάω την επιείκειά σας. Ελπίζω ότι παρόλα αυτά

οι θέσεις μου επαρκούν προκειμένου να γίνουν ξεκάθαρες οι βασικές γραμμές της αναλυτικής προσέγγισης και των αρχικών μου προτάσεων. Ευχαριστώ όλους όσους ενεπλάκησαν στη συζήτηση: όχι μόνο με βοήθησαν με την κριτική τους, αλλά και με ενθάρρυναν. Διότι είχα να ζήσω έναν τέτοιο ευρύ, αλληλέγγυο και δομημένο διάλογο για πολλά χρόνια.

1. Η νέα παγκόσμια οικονομική κρίση

1.1 Η μέχρι τώρα εξέλιξη

Η πρώτη παγκόσμια οικονομική κρίση του 21ου αιώνα ξεκίνησε κατά το έτος 2006 ως κρίση πλεονάσματος και ως δομική κρίση στην αυτοκινητοβιομηχανία και ως κρίση των ακινήτων στις ΗΠΑ, Μ. Βρετανία, Ιρλανδία και Ισπανία. Αποτέλεσε το τέλος ενός πρωτοφανούς εξάχρονου παγκόσμιου μπουμ, το οποίο είχε οδηγήσει σε μια (ανέφικτη κατά τα φαινόμενα) περαιτέρω επέκταση της κεφαλαιακής σχέσης με όλες τις κλασικές αλλά και κάποιες νέες κερδοφόρες συνοδευτικές μορφές της. Οι φουσκωμένες τιμές για σπίτια, ιδιόκτητα διαμερίσματα και επαγγελματικά ακίνητα άρχισαν να πέφτουν ραγδαία. Και αυτή η πτώση τιμών κατέστησε επισφαλείς τις υποθήκες και τα παράγωγά τους που διασφαλιζόνταν από τα ακίνητα. Επιπροσθέτως η χαρακτηριστική απότομη πτώση των πωλήσεων στους τρεις αμερικανικούς, αλλά και σε ευρωπαϊκούς και ιαπωνικούς ομίλους αυτοκινητοβιομηχανιών, σήμαναν την έναρξη μιας παγκόσμιας κλαδικής κρίσης στον πιο εντατικό, από πλευράς κεφαλαίου, τομέα της βιομηχανικής παραγωγής [1].

Από τα τέλη του 2006 και τις αρχές του 2007 η κρίση μεταδόθηκε στον χρηματοοικονομικό τομέα. Η πτώση των τιμών στα σπίτια και στα επαγγελματικά ακίνητα επεκτάθηκε σε μια παγκόσμια κρίση ενυπόθηκων δανείων. Εξαιτίας μαζικών διαγραφών (επισφαλών δανείων) κάποιες περιφερειακές τράπεζες υποθηκών εισήλθαν στην περιοχή των οικονομικών ζημιών, και τον Ιούνιο του 2007 η αμερικανική επενδυτική τράπεζα Bear Stearns αναγκάστηκε να ρευστοποιήσει για πρώτη φορά δύο από τα hedge funds της (κεφάλαια αντιστάθμισης κινδύνου) [2]. Αφού τα επισφαλή αμερικανικά ενυπόθηκα δάνεια είχαν πακεταριστεί σε σημαντικό βαθμό σε αδιαφανή παράγωγα δάνεια (Collateralized Debt Obligations = CDO, *στυλ: τίτλοι εγγυημένων δανειακών υποχρεώσεων*) [3], και αφού στη συνέχεια είχαν πουληθεί έξω από τις ΗΠΑ σε όλο τον κόσμο, η κατάρρευση των τιμών τους και η συνδεδεμένη μ' αυτήν μαζική άνοδος της απόδοσης λόγω επιχειρηματικού κινδύνου προκάλεσαν μια παγκόσμια αλυσιδωτή αντίδραση, που συνέπεσε με τις κρίσεις των ενυπόθηκων δανείων σε Μ. Βρετανία, Ιρλανδία και Ισπανία. Η κρίση των

subprime (δανείων χαμηλής εξασφάλισης) έφτασε στο αποκορύφωμά της το καλοκαίρι του 2007. Ο παγκόσμιος χαρακτήρας της εκφράστηκε ξαφνικά, όταν οι πρώτες ενέργειες στήριξης των υπό κατάρρευση τραπεζών έλαβαν χώρα στην περιφέρεια των γεγονότων. Η προβληματική κατάσταση των τραπεζών, όπως για παράδειγμα η έλλειψη ρευστότητας της Internationale Kreditbank του Ντύσελντορφ (IKB) ή της σαξονικής SachsenLB, αλλά και οι μαζικές διαγραφές απλήρωτων δανείων και οι επιχειρηματικές ζημιές της ελβετικής UBS, προήλθε από τα αγγλοσαξονικά κέντρα της κρίσης.

Από το καλοκαίρι του 2007 η κρίση των ενυπόθηκων δανείων επεκτάθηκε με πέντε έως έξι κύματα σε μια παγκόσμια πιστωτική κρίση. Και μέχρι τον Σεπτέμβρη του 2008 μεταδόθηκε στο σύνολο του τραπεζικού συστήματος. Τον Μάρτιο του 2008 κατέρρευσαν η αμερικανική επενδυτική τράπεζα Bear Stearns και η βρετανική τράπεζα υποθηκών Northern Rock. Στη συνέχεια, μετά τις πρώτες ενέργειες διάσωσης στη Γερμανία το καλοκαίρι του προηγούμενου έτους, ακολούθησαν για πρώτη φορά μαζικές κρατικές παρεμβάσεις στην Αγγλία και στις ΗΠΑ: η Northern Rock δέχτηκε μια εκτεταμένη κρατική εγγύηση στήριξης και η Bear Stearns εξαγοράστηκε από την παγκόσμια τράπεζα JP Morgan Chase, ενώ η Federal Reserve Bank (Fed), η κεντρική εκδοτική τράπεζα των ΗΠΑ, οργάνωσε το διαχωρισμό και την αναχρηματοδότηση των επισφαλών χρεογράφων. Τον Σεπτέμβρη ακολούθησε ένα ακόμη κύμα κλονισμού: στις αρχές του μήνα οι δύο μεγαλύτερες τράπεζες υποθηκών των ΗΠΑ, οι Fannie Mae και Freddie Mac, βρέθηκαν στα πρόθυρα κατάρρευσης, ενώ μπόρεσαν να διασωθούν και να επανακεφαλαιοποιηθούν μόνο μέσα από ένα εκτεταμένο κρατικό σχέδιο σωτηρίας. Μετά από αυτό ακολούθησε στα μέσα του μήνα η κατάρρευση της επενδυτικής τράπεζας Lehman Brothers, ενώ η τράπεζα Merrill Lynch διασώθηκε με μια αναγκαστική πώλησή της στην παγκόσμια τράπεζα Bank of America. Όμως αυτό που συνέβει δεν ήταν μόνο ότι επλήγησαν θανάσιμα οι επενδυτικές τράπεζες και ότι τους επόμενους μήνες εξαφανίστηκαν από το προσκήνιο, με το να μετατραπούν ή να συγχωνευθούν με εμπορικές τράπεζες. Απειλήθηκε επίσης η περαιτέρω επιβίωση ηγετικών επιχειρήσεων του ασφαλιστικού κλάδου, όπως έδειξε μια βδομάδα αργότερα η πραγματική καταστροφή του μεγαλύτερου αμερικανικού ασφαλιστικού ομίλου American International

Group (AIG). Στην περίπτωση της AIG έγιναν επισφαλή τα ειδικά παράγωγα δάνεια (Credit Default Swaps = CDS, *στυμ: δηλαδή το σύνολο των τιτλοποιημένων χρεών μιας τράπεζας*). Με τα CDS ασφαλιζονται σε παγκόσμιο επίπεδο οι αγοραστές ομολόγων έναντι κινδύνων μη πληρωμής που διατρέχουν οι εκδότες τίτλων σε εξωχρηματιστηριακά διμερή συμβόλαια. Επειδή δεν υπάρχει κάποιος κεντρικός αντισυμβαλλόμενος και τα συμβόλαια CDS συνάπτονται έξω από τους παραδοσιακά συνηθισμένους όρους αντασφάλισης, παρουσιάζουν υψηλά ρίσκα. Εν τω μεταξύ τα CDS που ανέρχονται σε τουλάχιστον 60 τρισ. δολάρια και τα οποία έχουν κατανεμηθεί σε παγκόσμιο επίπεδο, θα μπορούσαν να προκαλέσουν μια μοιραία αλυσιδωτή αντίδραση σε περίπτωση οικονομικής αποτυχίας ενός από τους κύριους πυλώνες τους, στους οποίους ανήκει η AIG. Πράγματι η AIG στηρίχτηκε μέχρι τώρα με την παροχή αρκετών κρατικών πακέτων σωτηρίας, που ανέρχονται ήδη σε 153 δισ. \$. Παρόλα αυτά η επίδραση της παγκόσμιας κρίσης ενυπόθηκων δανείων (που ακολούθησε τον Σεπτέμβριο του 2008) πάνω σε ένα στοιχείο-κλειδί των παγκόσμιων αγορών παραγώγων, των οποίων ο συνολικός όγκος εκτιμάται τουλάχιστον σε 600 έως 1.000 τρισ. \$, έδειξε ότι ο χρηματοπιστωτικός κλάδος ως κύρια κινητήρια δύναμη του προηγούμενου αναπτυξιακού κύκλου κινείται προς την άβυσσο. Τον Σεπτέμβριο του 2008 ταρακουνήθηκε το σύνολο του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος, δηλαδή οι εμπορικές τράπεζες και τα αμοιβαία κεφάλαια (Hedge Funds, Private Equity Funds και συνταξιοδοτικά ταμεία) που έχουν δημιουργηθεί από τη δεκαετία του 1970.

Όμως τα κύματα κλονισμού συνεχίστηκαν ασταμάτητα μέχρι και σήμερα, όπως δείχνουν στην πράξη οι μαζικές διαγραφές δανείων και οι λειτουργικές ζημιές όλων των τραπεζών που δραστηριοποιούνται παγκοσμίως. Οι ενέργειες διάσωσης που ουσιαστικά ξεκίνησαν σε όλες τις μητροπολιτικές χώρες με τη μορφή κρατικών εγγυήσεων για τα υποθηκευμένα "τοξικά ομόλογα", οι δημόσιες ενέσεις κεφαλαίων για την κάλυψη των ιδίων κεφαλαίων, καθώς και οι αυξανόμενες κρατικές κεφαλαιακές συμμετοχές (*στυμ: σε ιδιωτικές εταιρίες*) θα παραμείνουν για πολύ καιρό ακόμη στην ατζέντα των κυβερνήσεων. Οι τελευταίες προσπάθουν από το καλοκαίρι του 2007 να κρατήσουν σε λειτουργία τις

αγορές χρήματος και κεφαλαίων μέσω συντονισμένων μειώσεων στα βασικά επιτόκια των κεντρικών τραπεζών τους, μέσω της παροχής ρευστότητας στις καταρρέουσες διατραπεζικές αγορές και μέσω της ανάληψης επισφαλών ομολόγων και χρεογράφων στη δημόσια σφαίρα διακανονισμού. Όπως δείχνουν τα πιο πρόσφατα στοιχεία, μέχρι τώρα δεν έχουν καταφέρει να σταματήσουν την παγκόσμια πιστωτική έλλειψη και τη φυγή των κατόχων κεφαλαίων από τα αμοιβαία κεφάλαια προς τα «ασφαλή λιμάνια» των «σκληρών» νομισμάτων και των κρατικών ομολόγων. Ο λόγος της αποτυχίας είναι απλός: την πτώση των ενυπόθηκων τίτλων και των δανειακών παραγώγων ακολουθούν τα όλο και πιο "επισφαλή" χρέη των πιστωτικών καρτών, των χρηματοδοτικών μισθώσεων (leasing) και των καταναλωτικών δανείων, το μέγεθος των οποίων είναι ακόμα άγνωστο και έχει προκαλέσει την de facto κατάρρευση της Citigroup, της άλλοτε μεγαλύτερης αμερικανικής επιχειρηματικής τράπεζας. Δεν προβλέπεται κάποιο τέλος στην παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, και αυτό σε μια κατάσταση, όπου η τελευταία έχει ενισχύσει τις παράλληλα εξελισσόμενες δομικές και κλαδικές κρίσεις, ενώ επεκτείνεται σαν υποβόσκουσα φωτιά σε όλα τα συστατικά μέρη του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος.

Τα γεγονότα του «μαύρου» τριμήνου, από τον Σεπτέμβριο έως το Νοέμβριο του 2008, παρέσυραν και τις παγκόσμιες χρηματιστηριακές αγορές ως επακόλουθο της εξάπλωσης του πιστωτικού περιορισμού και των κινήσεων φυγής κεφαλαίων. Δηλαδή εκείνους τους τομείς της αναπαραγωγής του κεφαλαίου, στους οποίους οι μακροπρόθεσμες πιστώσεις εμπορεύονται στα χρηματιστήρια ως εταιρικές μετοχές και παράγωγα μετοχών (δικαιώματα αγοράς/πώλησης, δάνεια και προθεσμιακά ομόλογα). Η πτώση των χρηματιστηριακών τίτλων παρέσυρε αρχικά τις τιμές των δομικά αδύναμων επιχειρηματικών κλάδων, ιδίως της αυτοκινητοβιομηχανίας, και έπειτα επεκτάθηκε διαρθρωτικά και γεωγραφικά στο σύνολο του εισηγμένου κεφαλαίου. Από την αρχή του έτους (2008) οι μετοχικοί δείκτες των αμερικανικών, ευρωπαϊκών και ιαπωνικών χρηματιστηρίων έπεσαν κατά μέσο όρο 35-40%, ενώ οι αναταράξεις του Σεπτεμβρίου και του Οκτωβρίου έφεραν όλο και περισσότερο στη μνήμη τα γεγονότα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του περασμένου αιώνα. Τους φθινοπωρινούς μήνες όμως

παρασύρθηκαν πλήρως και τα χρηματιστήρια των αναπτυσσόμενων χωρών. Και εδώ οι κεφαλαιακές απώλειες αυξήθηκαν τόσο, που όχι μόνο εξαφάνισαν τις κερδοσκοπικές υπερτιμήσεις, αλλά εισήγαγαν επίσης μια φάση μαζικής καταστροφής κεφαλαίων. Στο μεταξύ από τα χρηματιστήρια των λεγόμενων κρατών BRIC (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία και Κίνα) ανακοινώθηκαν ετήσιες απώλειες μεταξύ 60 και 70%.

Ένας τρίτος αποφασιστικός παράγοντας που οδήγησε στην παγκόσμια οικονομική κρίση ήταν η παγκόσμια κατάρρευση στις τιμές των πρώτων υλών, η οποία άρχισε τον Ιούλιο του 2008 μετά από μία ακόμη έντονη αύξηση στις τιμές των τροφίμων και της ενέργειας, και σημάδεψε με σχεδόν κλασικό τρόπο την απότομη αλλαγή από την κερδοσκοπική υπερεπέκταση στην πτώση λόγω κρίσης. Στο μεταξύ η τιμή του πετρελαίου έχει μειωθεί από την ανώτατη τιμή των 147 \$/βαρέλι (ένα βαρέλι = 159 λίτρα) σε 40 \$/βαρέλι, οι τιμές των βιομηχανικών μετάλλων και των αγροβιομηχανικών πρώτων υλών (βαμβάκι κ.λπ.) έχουν χάσει πάνω από τη μισή τιμή τους, όπως και οι τιμές βασικών τροφίμων (ρύζι, καλαμπόκι, σιτηρά) έχουν υποχωρήσει κατά μέσο όρο στο ένα τρίτο. Τα πολύτιμα μέταλλα κατορθώνουν ακόμη να κρατούν τις τιμές τους στα χρηματιστήρια πρώτων υλών, αλλά ακόμη και η τιμή του χρυσού παρουσίαζε μέχρι τώρα μια πτωτική τάση.

Ενόψει αυτών των εξελίξεων δεν αποτελεί έκπληξη, ότι τα έξοδα μεταφοράς που σε πολλές περιπτώσεις αποτελούν έναν σημαντικό παράγοντα των τιμών των πρώτων υλών, έχουν πέσει δραστικά. Κυρίως οι θαλάσσιες μεταφορές, ο κύριος φορέας της παγκόσμιας μεταφορικής αλυσίδας, έχουν υποστεί αποπληθωριστικές τάσεις, όπου σε μερικούς τομείς οι τιμές υπολείπονται πολύ του συνολικού κόστους. Η έκταση και η ταχύτητα με την οποία πέφτουν οι τιμές, ξεπερνάει μάλιστα τα δεδομένα σύγκρισης της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του περασμένου αιώνα. Π.χ. οι τιμές των ναύλων ανά container (εμπορευματοκιβώτιο) στις ακτοπλοϊκές γραμμές Ρότερνταμ-Ταϊβάν μειώθηκαν από 2.500 \$ ανά εμπορευματοκιβώτιο στην αρχή του έτους στα 400 \$ μέχρι τα τέλη Οκτωβρίου (2008). Και τα ναύλα για τους μεγαλύτερους τύπους πλοίων που μεταφέρουν φορτίο χύδην, υποχώρησαν μέχρι τα τέλη Νοεμβρίου στο ένα ενδέκατο της μέγιστης τιμής τους κατά τη φάση της ακμής το 2007.

Αυτό όμως δεν ενισχύει μόνο την περαιτέρω πτώση στις τιμές των πρώτων υλών, αλλά προκαλεί και σημαντικά επακόλουθα. Η ναυτιλιακή αλυσίδα λιμανιών και εφοδιασμού (logistics) που μέχρι το καλοκαίρι του 2008 διαμόρφωνε μια έντονη επέκταση της χωρητικότητας και της υποδομής της, έχει κλονισθεί συθέμελα. Και στη διάρκεια των τελευταίων εβδομάδων έχει ακυρωθεί παγκοσμίως τουλάχιστον το 80% των συμβολαίων ναυπήγησης νέων πλοίων στα ηγετικά ναυπηγεία της Κίνας, της Νότιας Κορέας, της Ιαπωνίας και του Βιετνάμ.

Παράλληλα, η κρίση πλεονάσματος και δομών στην αυτοκινητοβιομηχανία, στις κατασκευαστικές και στον τομέα των ακίνητων έχει εμβαθύνει κι άλλο. Οι δύο από τις «μεγάλες τρεις» αμερικανικές αυτοκινητοβιομηχανίες, η General Motors και η Chrysler, είναι έτοιμες να χρεοκοπήσουν. Ωστόσο την εβδομάδα πριν τα Χριστούγεννα του 2008, με τη χορήγηση έκτακτων δανείων, η κυβέρνηση Bush τούς έδωσε μια τελευταία προθεσμία μέχρι το Μάρτιο του 2009, απαλείφοντας συγχρόνως τα τελευταία επιτεύγματα των εργατών της αμερικανικής αυτοκινητοβιομηχανίας. Αλλά η κλαδική κρίση έχει παρασύρει ήδη όλες τις επιχειρήσεις που σχετίζονται με την αυτοκινητοβιομηχανία. Ακόμη και ο κύκλος εργασιών των επιχειρήσεων οι οποίες είναι εντάσεως εργασίας, τεχνολογικά καινοτόμες και ποντάρουν σε προϊόντα χαμηλών ρύπων, έχει μειωθεί ήδη 20-30% παγκοσμίως. Στις περισσότερες περιπτώσεις το λεγόμενο συμπληρωματικό προσωπικό - εποχικοί εργαζόμενοι, δανεικοί εργάτες κ.λπ. - έχει ήδη εξαφανιστεί από τα εργοστάσια, ενώ ο πυρήνας του προσωπικού στάλθηκε σε παρατεταμένες διακοπές Χριστουγέννων με την προοπτική μιας μακράς περιόδου εργασίας με μειωμένο ωράριο. Εν τω μεταξύ τέτοιες μεταβατικές λύσεις αναζητούνται μάταια στα κατώτερα επίπεδα της αλυσίδας προστιθέμενης αξίας στην αυτοκινητοβιομηχανία. Αλλά οι ειδήσεις που αναφέρουν ξαφνικό κλείσιμο επιχειρήσεων στους μικρούς και μεσαίους προμηθευτές, αρχίζουν να είναι όλο και περισσότερες.

Όλες αυτές οι τάσεις εξέλιξης ενισχύονται αμοιβαία και γενικεύονται με την παγκόσμια ανατίμηση των δανείων. Από το τρίτο τρίμηνο του 2008 οι περιοχές της Βόρειας Αμερικής, της Ευρώπης και της Ιαπωνίας βρίσκονται σε ύφεση. Η μαζική ανεργία έχει αυξηθεί δραματικά στις

ΗΠΑ, την Αγγλία και την Ισπανία και έχει μεταδοθεί ήδη από την υπερατλαντική περιφέρεια προς όλες τις αναπτυγμένες εθνικές οικονομίες. Ο οικονομικός τους αντίπαλος είναι τα πρωτικά επιτόκια και ποσοστά κέρδους, που μαζί με τα όλο και πιο ακριβά δάνεια και τη ραγδαία επιδείνωση των παραγγελιών, έχουν οδηγήσει σε μια δραστική υποχώρηση των επενδυτικών σχεδίων. Αυτό πάλι έχει σαν συνέπεια μια ταχύτερη συρρίκνωση του εξωτερικού εμπορίου, όπου κυρίως οι πιο εξαγωγικές χώρες της τριάδας - Ιαπωνία, Γερμανία και Ελβετία - αντιδρούν στη μείωση των εξαγωγών τους με μια δυσανάλογη επιβράδυνση των εισαγωγών, δημιουργώντας κατά συνέπεια ένα σπιράλ παγκόσμιας οικονομικής παρακμής.

Λόγω αυτών των μαζικών περιορισμών στις εισαγωγές, η κρίση που είχε εξελιχθεί πλήρως στην τριάδα από τον Οκτώβριο του 2008, μεταδόθηκε με μεγάλη ορμή στις αναπτυσσόμενες και αναπτυγμένες χώρες. Οι χώρες αυτές επλήγησαν και πλήττονται από αυτήν την εξέλιξη, αφού η οικονομική τους ανάπτυξη στηρίζεται στις εξαγωγές τους προς τις χώρες της τριάδας, ενώ οι σχετικές εθνικοοικονομικές ανισοροπίες στο ισοζύγιο πληρωμών είχαν αντισταθμιστεί μέσω της συσσώρευσης μεγάλων συναλλαγματικών αποθεμάτων. Αυτή η ασταθής κατάσταση διακόπηκε απότομα. Ο παγκόσμιος οικονομικός περιορισμός των δανείων, η κατάρρευση των τιμών των μετοχών και η πτώση στις τιμές των πρώτων υλών, προστέθηκαν μαζί με τις απώλειες στον τομέα των εξαγωγών, σε ένα εκρηκτικό μίγμα, το οποίο ξεπεράστηκε προσωρινά από την προσφυγή στα συναλλαγματικά αποθέματα και στην αύξηση του κρατικού χρέους.

Αλλά τα κράτη BRIC και ακόμη λιγότερο οι αναπτυσσόμενες χώρες [4] του δεύτερου «σετ» όπως το Μεξικό, η Νότια Κορέα, η Ινδονησία, η Ουγγαρία ή η Ουκρανία δεν είναι σαν τις ΗΠΑ, που λόγω του αδιαφιλονίκητου (ακόμη και σήμερα) παγκόσμιου αποθεματικού νομίσματός τους μπορούν να αντέξουν τεράστια ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών και υπερχρέη χωρίς να απολογούνται στους πιστωτές τους. Οι διεθνείς επενδυτές απέσυραν τα κεφάλαιά τους μόλις είδαν ότι τα συναλλαγματικά αποθέματα των αναπτυσσόμενων χωρών ελαττώθηκαν, ότι το ισοζύγιο πληρωμών τους επιδεινώθηκε και ότι το χρέος των

δημόσιων προϋπολογισμών τους αυξήθηκε ξανά. Οι έντονες νομισματικές υποτιμήσεις που ήταν σαν επακόλουθο, προκάλεσαν εκρηκτικές αναταράξεις στις διεθνείς αγορές συναλλάγματος. Επιπλέον τώρα γίνονται ορατά τα διαρθρωτικά ελλείμματα και οι ποικίλες συνθήκες υπερχρέωσης, στις οποίες είναι κολλημένες οι αναπτυσσόμενες οικονομίες της Νοτιοανατολικής Ασίας, της Νότιας Αμερικής και της Κεντρικής-Ανατολικής Ευρώπης. Από τα τέλη του φθινοπώρου (του 2008) οι συνθήκες αυτές έχουν οδηγήσει στις πρώτες πραγματικές πτωχεύσεις κρατών, επηρεάζοντας εκτός από την Ουγγαρία, το Πακιστάν, τη Λετονία και την Ουκρανία, και τη βορειοατλαντική νησιωτική δημοκρατία της Ισλανδίας. Σε αυτές τις χώρες οι κοινωνικές συνέπειες οξύνονται δραματικά. Αλλά και στις ΗΠΑ ολόκληρες συνοικίες έχουν "αδειάσει" λόγω της εκδίωξης των οικογενειών από τα ιδιόκτητα σπίτια και τα νοικιασμένα διαμερίσματά τους. Στην πολιτεία της Καλιφόρνια, ένα πρόγραμμα οικονομικής εξυγίανσης για να αποτραπεί η επικείμενη αδυναμία πληρωμών μόλις έχει αποτύχει.

Από παγκόσμια σκοπιά, μέχρι τώρα απετράπη μια δραματική μείωση του ΑΕΠ μέσω των μαζικών δημοσιονομικών μέτρων στήριξης των χωρών και των μπλοκ εξουσίας του καπιταλιστικού κέντρου (το ύψος των ενισχύσεων εκτιμάται σε τουλάχιστον 7 τρισ. δολάρια), και μέσω των ευρέως εκκινούμενων αντικυκλικών οικονομικών προγραμμάτων σταθεροποίησης (Κίνα, ΕΕ, ΗΠΑ και Ιαπωνία). Επίσης οι νομισματικές αναταράξεις διατηρήθηκαν κατά κάποιον τρόπο υπό έλεγχο, το δολάριο παρέμεινε μέχρι τώρα απροσδόκητα σταθερό (αν και αυτό θα μπορούσε να αλλάξει πολύ γρήγορα). Αυτό αποτελεί προϋπόθεση για την περαιτέρω λειτουργία του στρατηγικού άξονα οφειλέτη-πιστωτή του παγκόσμιου συστήματος, δηλαδή του άξονα Κίνας και ΗΠΑ, που προέκυψε τη δεκαετία του 1990. Παρόλα αυτά η κρίση έχει υπερβεί ήδη την κλίμακα της κρίσης του 1973 και θα προκαλέσει έναν νέο κύκλο εκμετάλλευσης και μια νέα εποχή στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα, ακόμα κι αν περιορισθεί επιτυχώς μέσα στους επόμενους μήνες. Ωστόσο μια βραχυπρόθεσμη σταθεροποίηση είναι μάλλον απίθανη. Η πρώτη φάση των δημοσιονομικών επιχειρήσεων διάσωσης που εξαρτώνται από τη μονεταριστική σκέψη, έχει αποτύχει. Διότι αυτή η φάση ήταν πολύ κοντά στα συμπεράσματα του πρωτοπόρου της οικονομικής αντεπανάστασης,

Milton Friedman, ο οποίος είχε καταλογίσει την εξάπλωση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929 σχεδόν αποκλειστικά στη λανθασμένη νομισματική πολιτική της αμερικανικής εκδοτικής τράπεζας. Η κλιμακούμενη πιστωτική και επενδυτική αποχή των ιδιοκτητών κεφαλαίων και των (ελεγχόμενων απ' αυτούς) μάνατζερ επιχειρήσεων, τραπεζών και χαρτοφυλακίων, δεν μπορεί να σταματήσει με μια πολιτική φτηνού χρήματος και υπεραφθονίας στις αγορές δανείων και κεφαλαίων με άτοκη ρευστότητα. Είναι εξίσου αβέβαιο, εάν τα κεϋνσιανής κατεύθυνσης οικονομικά σχέδια σταθεροποίησης αποδώσουν, αφού δεν έχουν συντονισθεί σε παγκόσμιο επίπεδο και θα έπρεπε να προωθηθούν με μεγαλύτερη επιτάχυνση και έκταση κυρίως από τις ισχυρότερες πιστώτριες και εξαγωγικές χώρες (Ιαπωνία, Κίνα, χώρες της ευρωζώνης). Ακόμα και η (περισσότερο ή λιγότερο) πλήρης ενσωμάτωση των επισφαλών δανείων και των ιδιωτικών χρεών στα δημόσια ταμεία και στους δημόσιους προϋπολογισμούς δεν πείθει τους επενδυτές, για όσο διάστημα αυτή δεν επιδρά στα φανερά διαρθρωτικά ελλείμματα και στα στρατηγικά λάθη των μάνατζερ (κεφαλαίων και τραπεζών), και τα κουκουλώνει. Εκτός αυτού μ' αυτόν τον τρόπο ο μηχανισμός της κρίσης αναβάλλεται, αλλά δεν περιορίζεται. Διότι οι κεφαλαιούχοι αντιλαμβάνονται εδώ και καιρό την Federal Reserve Bank των ΗΠΑ ως ένα τεράστιο ταμείο αμοιβαίων κεφαλαίων (hedge fund), στο οποίο το αμερικανικό Υπουργείο Οικονομικών (Treasury Department) παρέχει τα μέσα, ενεργώντας σαν γιγαντιαίος μεσίτης επενδύσεων. Είναι λοιπόν θέμα χρόνου, μέχρις ότου οι κάτοχοι κεφαλαίων αξιολογήσουν και τον «Θείο Σαμ» ως πιστοληπτικά αφερέγγυο. Αλλά τότε πού θα επενδύουν; Αυτή τη στιγμή δεν φαίνεται στον ορίζοντα κανένας νέος στρατηγικός τομέας της οικονομίας. Ακόμα και η ελπίδα ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες θα μπορούσαν να σύρουν το κάρο από τη λάσπη με τη βοήθεια του πρωτοπόρου καβαλάρη και στρατηγικού πιστωτή των ΗΠΑ, δηλαδή της Κίνας, έχει σβήσει από καιρό.

1.2 Ουσιαστικές ιδιότητες της κρίσης

Προσπαθήσαμε να αναδείξουμε τον σταδιακά εξελισσόμενο συγχρονισμό των διαφόρων παραγόντων του νέου κύκλου της κρίσης. Ποιες ήταν όμως οι ουσιαστικές αιτίες για την υποβόσκουσα πυρκαγιά, η οποία ξεκίνησε

πριν δύο χρόνια από κάποια ρετιρέ του παγκόσμιου οικονομικού οικοδομήματος και τώρα έχει παρασύρει όλους τους τομείς και τα εδάφη της παγκόσμιας οικονομικής κυκλοφορίας; Μια επιφανειακή ματιά στις ουσιαστικές επαφές αυτής της διαδικασίας κάνει ξεκάθαρο, ότι οι αιτίες οφείλονται σε τρία κύρια χαρακτηριστικά. Πρώτον, πρόκειται για μια κρίση της παγκόσμιας υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου σε όλες τις μορφές και μεταμορφώσεις του: Η υπερσυσσώρευση στο βιομηχανικό τομέα είναι κατά μέσο όρο 25% (πολύ περισσότερο στην αυτοκινητοβιομηχανία), στην παγκόσμια αλυσίδα των μεταφορών 30-35%, ενώ στον τραπεζικό και χρηματοοικονομικό τομέα τουλάχιστον 50%. Δεύτερον, αυτή η υπερσυσσώρευση συμβαδίζει με μια μαζική παγκόσμια υποκατανάλωση, επειδή κατά τον προηγούμενο καπιταλιστικό κύκλο το κεφάλαιο μείωσε δραστικά τα εισοδήματα των μισθωτών και των εργατών στα μητροπολιτικά κέντρα, επειδή στις αναπτυσσόμενες χώρες πραγματοποίησε δυσανάλογα ποσοστά ανάπτυξης που βασίστηκαν σε κατώτατους μισθούς και οδήγησε τη μαζική φτώχεια του Νότου (παραγκουπόλεις, παραοικονομία) σε κατάσταση επικείμενης λιμοκτονίας. Αν και οι κατώτερες τάξεις εκείνων των ανεπτυγμένων περιοχών του κόσμου, από τις οποίες ξεκίνησε η κρίση, κατόρθωσαν να αντισταθμίσουν τις εισοδηματικές τους απώλειες μέσω διαφόρων τεχνικών δανεισμού, τα κατώτατα τμήματά τους παρέμειναν σταθερά αποκλεισμένα από το δανεισμό. Σε σύγκριση όμως με τις τεράστιες αυξήσεις στην παραγωγικότητα της κοινωνικής εργασίας, η ψαλίδα μεταξύ παραγωγικότητας και εισοδήματος από εργασία διευρύνθηκε μαζικά εις βάρος της εργατικής τάξης ακόμη και στις ΗΠΑ, τη Μεγάλη Βρετανία και την Ισπανία.

Τρίτον, εντούτοις στα ανεπτυγμένα κέντρα του παγκόσμιου συστήματος η εναλλαγή μεταξύ πλεονασμάτων και υποκατανάλωσης αντισταθμίστηκε προσωρινά μέσα από την πολιτική του φτηνού χρήματος και των φτηνών δανείων, αλλά αυτό απλώς καθυστέρησε το ξέσπασμα της κρίσης για μερικά χρόνια. Ενώ οι τομείς των χαμηλόμισθων επεκτείνονταν και η επισφαλαιοποίηση των όρων απασχόλησης έφθανε όλο και περισσότερο μέχρι τα μεσαία στρώματα, αρκετά εκατομμύρια ανθρώπων παγκοσμίως χρεώθηκαν ένα συνολικό ποσό τουλάχιστον 12 τρισ. \$ (στεγαστικά δάνεια χωρίς ίδια κεφάλαια, χρέη πιστωτικών καρτών, αγορών και leasing,

φοιτητικά δάνεια κ.λπ.). Αυτός ο μηχανισμός λειτούργησε για καιρό, γιατί η παροχή πιστωτικών χρεών στις κατώτερες τάξεις διαφοροποιήθηκε παγκοσμίως. Αλλά κατά τη διάρκεια του 2006 έφθασε στα εξωτερικά του όρια και παρέσυρε απότομα ολόκληρο το οικονομικό σύστημα στον πάτο. Κατά συνέπεια ο μηχανισμός αυτός ενίσχυσε τις ήδη υπάρχουσες δομικές διαστρεβλώσεις και τα πλεονάσματα σε βασικούς οικονομικούς τομείς (κατασκευαστικές επιχειρήσεις, αυτοκινητοβιομηχανία και στους τομείς των προμηθευτών της, αλλά και στον κλάδο της πληροφοριακής τεχνολογίας και στη χαλυβουργία), ενώ σε συνδυασμό με την πτώση των τιμών στις πρώτες ύλες προκάλεσε τη νέα παγκόσμια οικονομική κρίση στον τομέα της κυκλοφορίας και στις αγορές μετοχών, καθώς και τον κλιμακούμενο πιστωτικό περιορισμό. Αποτέλεσμα ήταν μια παγκόσμια αποχή επενδύσεων από τους ιδιοκτήτες κεφαλαίων, η οποία στο μεταξύ μεταδίδεται σε όλες τις βασικές σφαίρες του κεφαλαίου, αφού εντός λίγων μηνών τα επιτόκια και τα ποσοστά κέρδους σ' αυτούς τους τομείς κατέρρευσαν το ένα μετά το άλλο.

2. Ο προηγούμενος κύκλος (1973-2006)

Για να μπορέσουμε να εκτιμήσουμε την εσωτερική δυναμική, την προοπτική εξέλιξης και τις πιθανές συνέπειες της τρέχουσας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, είναι απαραίτητη μια σύντομη ανασκόπηση των κύριων χαρακτηριστικών του προηγούμενου παγκόσμιου οικονομικού κύκλου των ετών 1973 έως 2006. Κατ' αρχήν πρέπει να περιοριστούμε στην επεξεργασία των κύριων χαρακτηριστικών του οικονομικού κύκλου 1973-2006.

2.1 Χαρακτηριστικά ενός τυπικού κύματος μακράς διάρκειας (Kondratieff) [5]

Ο κύκλος άρχισε με την παγκόσμια οικονομική κρίση του 1973, που οδήγησε σε μια πολυετή ύφεση. Αυτή η κρίση είχε προκληθεί από τις παγκόσμιες εργατικές και κοινωνικές εξεγέρσεις των ετών 1967 έως 1973, από μια παγκόσμια νομισματική κρίση (αποσύνδεση του δολαρίου από τον χρυσό, μετάβαση σε ελαστικές συναλλαγματικές ισοτιμίες) και από την πετρελαϊκή κρίση του 1973 (πόλεμος του Yom Kippur), ενώ τα επόμενα χρόνια είχε αποκτήσει το χαρακτήρα του λεγόμενου στασιμοπληθωρισμού επειδή επικρατούσε η χρήση της πληθωριστικής πολιτικής ενάντια στη μισθολογική ακαμψία των εργαζόμενων τάξεων. Στη διάρκεια των επόμενων 35 ετών ακολούθησαν αρκετοί πενταετής οικονομικοί κύκλοι, που διακόπτονταν από σοβαρές τμηματικές κρίσεις: το 1982 (δεύτερη πετρελαϊκή κρίση), το 1987 (ΗΠΑ), το 1992/93 (κρίση της Ιαπωνίας), το 1997-98 (κρίση στην Ανατολική Ασία και στη Ρωσία), και το 2000/2001 (κατάρρευση της «Νέας Οικονομίας»). Μια αποφασιστική τομή αποτέλεσαν τα έτη 1989 έως 1991, όταν κατέρρευσε η σοβιετική αυτοκρατορία και άρχισε η άνοδος της Κίνας. Χωρίς την απότομη και ισχυρή επεκτατική ώθηση που προέκυψε από αυτά τα γεγονότα, το τελευταίο «μακρύ κύμα» θα είχε τελειώσει πολύ νωρίτερα. Εδώ προστέθηκε η πιστωτική επέκταση της τελευταίας οικονομικής περιόδου από το 2001 έως το 2006, η οποία κάλυψε για άλλη μια φορά τις αλληλεπιδράσεις της υπερσυσσώρευσης και του συρρικνούμενου μαζικού εισοδήματος μισθωτών και εργατών, και καθυστέρησε τον ερχομό της κρίσης για αρκετά χρόνια.

2.2 Από την επίθεση της κρίσης στην υπερεκμετάλλευση της παγκόσμιας εργατικής τάξης

Η επίθεση του κεφαλαίου μέσω της κρίσης ανάγκασε την εργατική τάξη να υποχωρήσει σε παγκόσμιο επίπεδο μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '70. Στην περιφέρεια, στις αναπτυσσόμενες χώρες και στα ανεπτυγμένα κέντρα αυτή η επίθεση υπέβαλλε την εργατική τάξη κατά τη δεκαετία του 1980 σε διαδικασίες (επανα)προλεταριοποίησης, παρά τις σφοδρές ταξικές συγκρούσεις. Πάνω σ' αυτό θα αναφερθώ ακόμη πιο λεπτομερώς παρακάτω. Εδώ μας ενδιαφέρουν μόνο οι οικονομικές συνέπειες: τα εισοδήματα των μισθωτών και των εργατών μειώθηκαν σχετικά και απόλυτα ως προς το σχηματισμό του κεφαλαίου και της κεφαλαιακής περιουσίας. Κι αυτή η διαδικασία διατηρήθηκε σε λειτουργία μέχρι το τέλος του κύκλου μέσα από τη συστηματική στρατηγική της υποαπασχόλησης.

Τα κέντρα δράσης του κεφαλαίου κατόρθωσαν να έχουν υψηλά επιτόκια και κέρδη στις περιόδους οικονομικής ανάκαμψης, παρ' όλες τις προσωρινές και περιφερειακές πτώσεις τιμών και παρά τους βίαιους αγώνες συγκρότησης της νέας βιομηχανικής εργατικής τάξης σε κάποιες αναπτυσσόμενες χώρες (κυρίως στη Νότια Κορέα και σε μερικές νοτιοαμερικανικές χώρες). Επομένως η τιθάσευση και η υπέρμετρα ισχυρή εκμετάλλευση της εργατικής τάξης και η φτωχοποίηση ουσιαστικών τμημάτων της προς την κατεύθυνση της «εργασιακής φτώχειας», αποτέλεσαν παρόλες τις αντίθετες τάσεις, ουσιαστικό χαρακτηριστικό του προηγούμενου κύματος μακράς διάρκειας. Ήταν όμως και η αιτία της αναβληθείσας κατάρρευσής του λόγω του πιστωτικού μπουμ της πρώτης "τρελής" δεκαετίας του 21ου αιώνα.

2.3 Νέες τεχνολογίες

Ένας επιπλέον αποφασιστικός ενδογενής παράγοντας ήταν η ενδυνάμωση της τεχνολογικής κυριαρχίας του κεφαλαίου. Το κύμα "Kondratieff" του οικονομικού κύκλου 1973-2006 βοήθησε το κεφάλαιο στην αύξηση των ποσοστών κέρδους μέσω μαζικών τεχνολογικών καινοτομιών, μειώνοντας την οργανική σύνθεση του κεφαλαίου σε στρατηγικούς τομείς (ταυτόχρονα με μια προοδευτική μείωση του σχετικού ποσοστού

συμμετοχής των μισθών στο εθνικό εισόδημα): Ριζική αλλαγή και τυποποίηση της αλυσίδας μεταφορών με τη βοήθεια του εμπορευματοκιβωτίου (container), μετατροπή των δομών επικοινωνίας μέσω της πληροφορικής και της πληροφοριακής τεχνολογίας, σμίκρυνση και ρομποτοποίηση των εγκαταστάσεων παραγωγής, και προσαρμογή των μηχανημάτων σε αριθμητικά ελεγχόμενες μονάδες. Μέχρι στιγμής δεν υπάρχουν ασφαλή στοιχεία για την αύξηση του ποσοστού της εκμετάλλευσης, που επετεύχθη στον προηγούμενο οικονομικό κύκλο μέσω της περαιτέρω συμπίεσης των τεχνικών διαδικασιών της εργασίας, της εισαγωγής νέων τεχνολογικών εργαλείων για την πραγματική *υπαγωγή* της εργασίας στο κεφάλαιο [6], της υποδούλωσης και αξιοποίησης της υποκειμενικής δημιουργικότητας των εκμεταλλεζόμενων, όπως και μέσω της συνάθροισης της επιχειρηματικής κυριαρχίας μέσα από την οργάνωση της εργασίας ("συγκεντρωτικό παραγωγικό μάνατζμεντ" κ.λπ.). Μπορούμε όμως να είμαστε σίγουροι, ότι η παραγωγικότητα του κοινωνικού εργάτη (που αφαιρείται κατά την αναδιανομή του εισοδήματος) διπλασιάστηκε στη διάρκεια του προηγούμενου κύκλου με ετήσια ποσοστά αύξησης μεταξύ 2,5 και 3% τουλάχιστον.

2.4 Επανεπέκταση της παγκόσμιας αγοράς και παγκόσμιος καταμερισμός της εργασίας

Όπως αναφέρθηκε και πριν, η επέκταση της σφαίρας των επενδύσεων και των αγορών που έφτασε στο αποκορύφωμά της στις αρχές της δεκαετίας του 1990, αποδείχτηκε πρωταρχικής σημασίας ως καθοριστικός εξωγενής παράγοντας. Ένα μόνο παράδειγμα από τα πολλά: Εκείνα τα χρόνια ο γιος ενός εμπόρου παλιοσίδηρων από την Καλκούτα κατάφερε να δημιουργήσει μια αυτοκρατορία χάλυβα μέσα από τα επενδυτικά ερείπια της Ανατολικής Ευρώπης και εντός των προνομιακών οικονομικών ζωνών της περιφέρειας [7]. Αποφασιστικής σημασίας ήταν η σύνδεση αυτής της γεωγραφικής επεκτατικής διαδικασίας με τις νέες μορφές του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας. Η σύνδεση κατέστη δυνατή μέσα από τη σμίκρυνση των πάγιων κεφαλαίων, τις νέες τεχνολογίες πληροφοριών και την έντονη μείωση του κόστους μεταφοράς: Το στήσιμο παγκόσμιων δικτυακών επιχειρήσεων, των οποίων οι αλυσίδες προστιθέμενης αξίας ελέγχονται κυρίως στα κέντρα ανάπτυξης, σχεδίασης και διαχείρισης που

βρίσκονται στις μητροπόλεις, είχε γίνει εφικτό. Οι τεμαχισμένες διαδικασίες της εργασίας κατάφεραν να κατανεμηθούν στις περιφέρειες με τα χαμηλότερα ποσοστά εκμετάλλευσης και να συνδεθούν μεταξύ τους.

2.5 Ο νέος παγκόσμιος οικονομικός άξονας: Ουάσινγκτον-Πεκίνο

Το γεγονός ότι οι νέες μορφές του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας αποτέλεσαν πράγματι τον αποφασιστικό στρατηγικό άξονα του προηγούμενου κύκλου, μας γίνεται ξαφνικά σαφές εάν εξετάσουμε και τις δύο σημαντικότερες εθνικές οικονομίες, οι οποίες από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 δείχνουν μια συνεπή σιωπηλή συμβίωση: οι ΗΠΑ και η Κίνα. Αυτή η συμβιωτική σχέση συνίστατο και συνίσταται στο εξής: ο ένας συνέταιρος αποταμιεύει και εργάζεται σκληρά, ενώ ο άλλος ξοδεύει και με τα δύο χέρια τα προϊόντα και τα έσοδα που τού παρέχει ο πρώτος. Ασφαλώς αυτή η εικόνα είναι πολύ θαμπή, αλλά αντικατοπτρίζει τα καθοριστικά γεγονότα. Στη διαδικασία της συμπληρωματικής καπιταλιστικής ανάπτυξης ο κινέζικος κρατικός δεσποτισμός αλυσόδεσε τους υποταγμένους εργάτες-αγρότες και τους μετακινούμενους εργάτες στον επιμηκυμένο παγκόσμιο πάγκο εργασίας, εξήγαγε τα προϊόντα τους σε χαμηλές τιμές στα αναπτυγμένα κέντρα (ειδικά στις ΗΠΑ) [8], ενώ πληρωνόταν κυρίως με υποσχέσεις πληρωμής (κρατικά ομόλογα). Έτσι όμως οι ΗΠΑ είχαν τη δυνατότητα να καλύπτουν τις διαδικασίες φτωχοποίησης που ήταν αποτέλεσμα της στρατηγικής τους των χαμηλών μισθών, δηλ. μέσω μιας πιστωτικής επέκτασης την οποία εξέτρεπαν πάλι στον υπόλοιπο κόσμο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο επιμηκυμένος πάγκος της εργασίας αναδείχθηκε σε θυγατρική τράπεζα των ΗΠΑ και αλυσοδέθηκε στο έλεός της, δεδομένου ότι μια σημαντική πτώση του δολαρίου θα κατέστρεφε ταυτόχρονα και τους δύο συνέταιρους. Διότι εδώ και πολύ καιρό η κινεζική κεντρική τράπεζα διατηρεί το μεγαλύτερο μέρος των συναλλαγματικών αποθεμάτων της σε δολάρια (2 τρισ.) και έχει απορροφήσει αμερικανικά κρατικά ομόλογα ύψους σχεδόν 1 τρισ.: Ένα ανεξέλεγκτο κατρακύλισμα της αξίας του δολαρίου θα υποτιμούσε λοιπόν δραματικά την πιστωτική τους θέση, ενώ θα ωθούσε τις ΗΠΑ σε πτώχευση εξαιτίας της διεθνούς φυγής κεφαλαίων που θα επακολουθούσε. Ακόμα και χωρίς τον ερχομό ενός τέτοιου φρικτού σεναρίου, το σε κάθε

περίπτωση αναπόφευκτο ξεπέραςμα της αλλόκοτα υπερβολικής σχέσης οφειλέτη-πιστωτή φαίνεται σχεδόν ανέφικτο.

Ένας απλός υπολογισμός δείχνει το πόσο δύσκολο θα είναι να εξαλειφθεί η εν εξελίξει υποχώρηση της σχετικής υπερκατανάλωσης των ΗΠΑ και η επιστροφή του πληθυσμού τους στο παλιό συνηθισμένο ποσοστό αποταμίευσης του 5% του ΑΕΠ, μέσω μιας συμπληρωματικής αύξησης της κινεζικής μαζικής κατανάλωσης. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα ξεπεραστούν οι αμοιβαίες μεταπτώσεις στο ισοζύγιο πληρωμών: η άκρως (για την ώρα) χαμηλή κινεζική μαζική κατανάλωση θα έπρεπε να αυξηθεί απότομα κατά 40%. Αυτό φαίνεται σχεδόν αδύνατο, αλλά δίνει έμφαση στο γεγονός, ότι ο μοχλός για ένα παγκόσμιο αντικυκλικό (και μάλιστα συστημικά σύμφωνο) ξεπέραςμα της κρίσης βρίσκεται κατά πρώτο λόγο στην Κίνα, και ότι η περαιτέρω εξέλιξη της κρίσης και της (κατά μεγάλη πιθανότητα) ακόλουθης ύφεσης του υπερδανεισμού θα καθοριστεί πρώτιστα από την περαιτέρω εξέλιξη του προγράμματος "Chimerica" [9], στην περίπτωση απουσίας μιας επαναστατικής εναλλακτικής λύσης μετασχηματισμού.

2.6 Παγκόσμια επέκταση των χρηματοπιστωτικών αγορών

Η αναδιάρθρωση και διεθνοποίηση των αλυσίδων της εκμετάλλευσης και της προστιθέμενης αξίας δεν θα ήταν δυνατή χωρίς τη διεθνή επέκταση του χρηματοοικονομικού συστήματος. Η ελαστικοποίηση των συναλλαγματικών ισοτιμιών οδήγησε, μαζί με την περαιτέρω διατήρηση της υπεροχής του δολαρίου, στη δημιουργία υπερεθνικών αγορών συναλλάγματος (αγορά ευρώ-δολαρίου, αγορά πετροδολαρίων, ασιατική αγορά δολαρίου). Από αυτές τις αγορές αναπτύχθηκαν νέα χρηματικά και πιστωτικά εργαλεία για την προστασία από τους συναλλαγματικούς κινδύνους, τους κινδύνους των διαρκώς κυμαινόμενων τιμών των πρώτων υλών και από τους κινδύνους διακύμανσης των τιμών στα χρηματιστήρια. Η μέχρι τώρα "μετριοπαθής" πιστωτική σχέση μεταξύ τραπεζών και βιομηχανικών επιχειρήσεων, που είχε στηριχθεί στη μεσοπρόθεσμη αποδοτικότητα του επενδεδυμένου κεφαλαίου, αντικαθίστατο όλο και πιο πολύ από την απολυταρχία ενός αυξανόμενου στρώματος ιδιοκτητών κεφαλαίου, οι οποίοι κατευθύνονταν σε βραχυπρόθεσμα μέγιστα κέρδη, ιδρύοντας μια νέα σφαίρα επενδυτικών κεφαλαίων και περιορίζοντας με

τη βοήθειά τους τα διοικητικά επιτελεία όλων των οικονομικών και εμπορικών τομέων με βάση τη μέγιστη απόδοση των ιδίων και δανειακών κεφαλαίων τους. Αυτό οδήγησε στη "χρηματιστηριοποίηση" ολόκληρου του οικονομικού συστήματος και όλων των σταδίων μεταμόρφωσης του κεφαλαίου, η οποία αύξησε τις μέσες κεφαλαιακές αποδόσεις μεταξύ 20 και 25%, αλλά μαζί μ' αυτές τους κινδύνους και τις αστάθειες. Παράλληλα με τη χρηματιστηριοποίηση και μέσω του επεκτεινόμενου οικονομικού τομέα διοχετεύθηκαν δάνεια στα κατώτερα και μεσαία στρώματα, τα οποία έπρεπε να τα δεχτούν, γιατί έτσι έγινε δυνατό να διατηρήσουν κάπως το βιοτικό τους επίπεδο παρά την αυξανόμενη επισφαλειοποίηση των συνθηκών εργασίας και εισοδήματος. Τρίτον, δημιουργήθηκε μια νέα διάσταση της κεφαλαιακής επέκτασης στο εσωτερικό των κοινωνιών, εμπνευσμένη από τον νέο οικονομικό τομέα. Αυτή τη νέα διάσταση θα την χαρακτηρίζα «καπιταλισμό των ανταποδοτικών τελών»: Τα δημόσια, κυρίως τα κοινοτικά, αγαθά απαλλοτριώθηκαν προκειμένου οι καθημερινές συνθήκες αναπαραγωγής των ανθρώπων (από το πόσιμο νερό και την παροχή ενέργειας μέχρι το σύστημα υγείας και την προστασία από τους υπόλοιπους κινδύνους διαβίωσης) να μετατραπούν σε εμπόρευμα και να αυξήσουν τα κέρδη του κεφαλαίου που έχει τοποθετηθεί σ' αυτά τα αγαθά.

2.7 Αυξανόμενη καταστροφή της υλικής βάσης για την παραγωγή και αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας

Ένας τελευταίος σημαντικός εξωγενής παράγοντας του προηγούμενου κύκλου ήταν η αυξανόμενη καταστροφή των φυσικών βάσεων του οικονομικού συστήματος. Αυτή η καταστροφή δεν ήταν μόνο συνέπεια της τεράστιας ποιοτικής και ποσοτικής επέκτασης των άμεσων διαδικασιών παραγωγής και των δικτυωμένων αλυσίδων μεταφοράς, αλλά και της ταυτόχρονης περιθωριοποίησης της μαζικής φτώχειας στο Νότο. Η μαζική φτώχεια ωθήθηκε στις νησίδες των ανέπαφων ακόμη οικοσυστημάτων, ενώ αντίθετα τα νέα καθεστώτα και οι μεσαίες τάξεις των αναπτυσσόμενων χωρών άρχισαν να αντιγράφουν τις περιβαλλοντικές αμαρτίες των μητροπόλεων. Με τον ίδιο τρόπο που ο προηγούμενος κύκλος φέρθηκε αμείλικτα στους παγκόσμιους πόρους του εργασιακού πλούτου, έτσι και η εκμετάλλευση των οικοσυστημάτων ωθήθηκε στα

άκρα. Χωρίς αμφιβολία έχουν προωθηθεί στο μεταξύ σοβαρές προσπάθειες προς την "οικολογικοποίηση" της αναπαραγωγής του κεφαλαίου, αλλά μέχρι τώρα αυτές ήταν απλά σταγόνα στον ωκεανό. Εντούτοις αυτές οι μικρές κλίμακας προσπάθειες, εξαναγκασμένες από μια αυξανόμενη περιβαλλοντική συνείδηση, έχουν επιφέρει μια σοβαρή δομική κρίση σε κάποιους βιομηχανικούς τομείς όπως η αυτοκινητοβιομηχανία, οι οποίοι ακολούθησαν αυτήν την τάση καθυστερημένα ή καθόλου.

3. Διαφορές και ομοιότητες με τις προηγούμενες παγκόσμιες οικονομικές κρίσεις

Ο στοχασμός γύρω από τους σημαντικούς ενδογενείς και εξωγενείς παράγοντες του προηγούμενου οικονομικού κύκλου είναι απαραίτητος για να κατανοηθεί εκ βάθρων η τρέχουσα διαδικασία της κρίσης. Αλλά η κρίση δεν μας παρέχει κανένα εργαλείο για να σκεφτούμε – όσο είναι δυνατό - για την περαιτέρω εξέλιξη και πιθανή έκβασή της. Εδώ θα μας βοηθήσει μια σύντομη συμπληρωματική ματιά στις μέχρι τώρα μεγάλες παγκόσμιες οικονομικές κρίσεις, τις οποίες βίωσε ο καπιταλιστικός κοινωνικός σχηματισμός κατά το βιομηχανικό του στάδιο, δηλαδή μέσα στα τελευταία 150 χρόνια. Η συγκριτική μελέτη για τις διαφορές και τις ομοιότητες μεταξύ της τωρινής και των προηγούμενων παγκόσμιων οικονομικών κρίσεων είναι ένα αποφασιστικό εργαλείο, για να μη χάσουμε από τα μάτια μας τη βασική ιδέα κατά την ανάλυση των σύνθετων δομών και εκδηλώσεων του παρόντος.

3.1 Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1857/1858

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1857/58 ήταν η πρώτη που χτύπησε συγχρονισμένα τον μέχρι τότε ανεπτυγμένο καπιταλισμό. Άρχισε στις ΗΠΑ, όπου τεράστιες κερδοσκοπίες στο σύστημα των σιδηροδρόμων, δηλ. στον τότε ηγετικό τομέα της καπιταλιστικής ανάπτυξης, προκάλεσαν μια βαριά κρίση. Αυτή μεταπήδησε γρήγορα στην Αγγλία, στις βορειογερμανικές εμπορικές πόλεις, καθώς και στη Σκανδιναβία, τη Γαλλία και τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, όπου αφού πρώτα ενδυναμώθηκε από τις αρχικά τεράστιες ενισχυτικές-κυκλικές δραστηριότητες της Τράπεζας της Αγγλίας, στη συνέχεια κατέστρεψε πλήρως το παγκόσμιο εμπόριο και τελικά διαπέρασε τα τότε κέντρα της βιομηχανίας και των υποδομών (Σέφιλντ, Μπέρμιγχαμ και Μάντσεστερ, την περιοχή του Ρουρ στη Γερμανία, τη Βόρεια Γαλλία, τα παγκόσμια σχέδια κατασκευής σιδηροδρόμων κ.τ.λ.).

Επειδή, στα χρόνια πριν την κρίση, ο καπιταλισμός είχε ολοκληρώσει μέσω του πολέμου της Κριμαίας (1853-1856) μια τεράστια επέκταση του εμπορίου και μια σφοδρή γεωγραφική διεύρυνση (αποικιοποίηση της

Καλιφόρνιας, του Μεξικού και της Αυστραλίας, εμβάθυνση της βρετανικής κυριαρχίας πέρα από την Ινδία και βίαιο άνοιγμα της Κίνας), ο Καρλ Μαρξ ανέμενε το 1857-58 μια υπερατλαντική εργατική επανάσταση. Αλλά αρκετά σύντομα ανακάλυψε ότι είχε κάνει λάθος. Οι συνέπειες της κρίσης ξεπεράστηκαν εκτενώς κατά τη διάρκεια του 1858, και άρχισε μια νέα περίοδος επέκτασης και ευημερίας που κράτησε μέχρι το 1870/71. Οι άνθρωποι που έζησαν τότε έδωσαν ιδιαίτερη σημασία στην ταυτόχρονη ορμή αυτής της κρίσης, αλλά σε σύγκριση με τις επόμενες παγκόσμιες οικονομικές κρίσεις αυτή είχε μάλλον εμβρυακό χαρακτήρα.

3.2 Η Μεγάλη Ύφεση των ετών 1873 έως 1895

Η Μεγάλη Ύφεση άρχισε με τις «καταρρεύσεις των ιδρυτών» [10], οι οποίες ξεκίνησαν ταυτόχρονα σε αρκετά κέντρα της κεφαλαιακής συσσώρευσης, κυρίως στη νεο-ιδρυθείσα αυτοκρατορική Γερμανία και στη μοναρχία των Αψβούργων, και έπειτα μεταδόθηκαν στην Αγγλία και ιδίως στις ΗΠΑ. Η ύφεση διήρκησε μέχρι το 1879 και ύστερα μετατράπηκε σε μακροχρόνια ύφεση που τελείωσε μόλις το 1895. Οι συνέπειές της ξεπεράστηκαν από τις διάφορες εθνικές οικονομίες του παγκόσμιου συστήματος με πολύ διαφορετικούς τρόπους. Στις ΗΠΑ η κρίση οδήγησε στο βάνουσο τέλος του αποικισμού της δύσης και στη δημιουργία επιχειρήσεων μαμούθ (trusts), οι οποίες τότε είχαν επεκταθεί σε ηγετικό βαθμό στους νέους τομείς υψηλής τεχνολογίας της χημικής και ηλεκτρικής βιομηχανίας. Η αυτοκρατορική Γερμανία ολοκλήρωσε επίσης ένα ανάλογο (επιστημονικά εντατικό) δεύτερο κύμα εκβιομηχάνισης, αφού πρώτα είχε ξεπεράσει τις συνέπειες του «ιδρυτικού κραχ». Μέσω αυτής της εκβιομηχάνισης δημιουργήθηκαν, κυρίως στις ΗΠΑ και στη Γερμανία, οι βάσεις για μια εκτενή ανασυγκρότηση στη βιομηχανική διαδικασία της εκμετάλλευσης και της συσσώρευσης. Ανασυγκρότηση που απαλλοτρίωσε τις χειρωνακτικές δεξιότητες των εργαζόμενων τάξεων και τις υπέταξε σαν μαζικούς εργάτες στο δεσποτισμό των μηχανικών ρυθμών και των εργοστασιακών μεθόδων. Μέχρι εκείνο το σημείο επρόκειτο για την πρώτη παγκόσμια οικονομική κρίση, που επιτάχυνε σε εξαιρετικό βαθμό την οργανωτική (τεχνολογικά και εργασιακά) ανασύνθεση της βιομηχανικής εκμετάλλευσης. Η σχέση μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου τέθηκε σε μια εντελώς νέα βάση, στην οποία απάντησε η

παγκόσμια εργατική τάξη το 1905 με την πρώτη της παγκόσμια ανταρσία και την ανάπτυξη του επαναστατικού συνδικαλισμού (βιομηχανικοί εργάτες του κόσμου-IWW). Αγγλία και Γαλλία ένωσαν κυρίως τις αποικιακές αυτοκρατορίες τους ενάντια στην ανταρσία. Ιδίως η βικτωριανή Αγγλία κατέστρεψε την οικονομία συντήρησης στην τότε περιφέρεια τόσο εκτεταμένα, με συνέπεια έναν καταστροφικό λιμό που κόστισε εκατομμύρια ζωές και δημιούργησε τον «τρίτο κόσμο».

3.3 Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929-1932 και η ύφεση του 1933-1940

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του περασμένου αιώνα δημιουργεί ακόμα και σήμερα πολλά αινίγματα, μολονότι ερευνάται εντατικά εδώ και δεκαετίες. Σήμερα μπορούμε να πούμε με σιγουριά, πως η μαζικότητά της οφειλόταν κυρίως στον παράξενο κύκλο ανάπτυξης από το 1896: Λίγο πριν την εμφάνιση της παγκόσμιας ύφεσης κηρύχτηκε ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος. Κατά συνέπεια ο κύκλος ανάπτυξης επεκτάθηκε μέσω της οικονομίας του πολέμου, ενώ μετά την καταστολή της διεθνούς εργατικής επανάστασης του 1916-1921 και το ξεπέραςμα μιας σκληρής περιόδου υπερπληθωρισμού, κατέληξε στη "χρυσή" δεκαετία του '20, η οποία μοιάζει εκπληκτικά με την "τρελή" πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα: Αυτή η δεκαετία χαρακτηρίστηκε από την υπερβολική κερδοσκοπία μετοχών και δανείων, τα χαμηλά εισοδήματα μισθωτών και εργατών, και την υπερσυσσώρευση στους βιομηχανοποιημένους τομείς της γεωργίας και στους ορθολογικοποιημένους βιομηχανικούς τομείς του κεφαλαίου. Η κρίση ξεκίνησε ως διεθνής αγροτική κρίση με την πτώση τιμών στις σημαντικότερες γεωργικές πρώτες ύλες, τον Οκτώβριο του 1929 επεκτάθηκε στα αμερικανικά χρηματιστήρια και από το 1930 οδήγησε στην κατάρρευση του παγκόσμιου εμπορίου, αφότου οι ΗΠΑ είχαν προκαλέσει ένα παγκόσμιο κύμα προστατευτισμού μέσω ενός ευρύ νόμου περί προστατευτικών δασμών σε όλους τους τομείς της οικονομίας. Έπειτα η κρίση μεταδόθηκε στους περισσότερους τομείς της βιομηχανίας, και αφού από το 1931/32 ενισχύθηκε λόγω μιας τραπεζικής κρίσης που ξεκίνησε από την Ευρώπη και λόγω της ακόλουθης υποτίμησης των μεγάλων νομισμάτων, κατέληξε στη μείωση του ΑΕΠ στο μισό και σε μια μαζική ανεργία μεταξύ 25 και 35% που καταγράφηκε σε όλες τις

βιομηχανικές χώρες. Όλες οι προσπάθειες για το ξεπέρασμα της ακόλουθης ύφεσης απέτυχαν, ακόμη και το αμερικανικό "New Deal". Η κατάσταση οδήγησε σε έναν διεθνή οικονομικό πόλεμο, που ριζοσπαστικοποιήθηκε από την εξοπλιστική και επεκτατική πολιτική των κέντρων του φασιστικού άξονα (Γερμανία, Ιταλία και Ιαπωνία). Η μεγάλη κρίση ξεπεράστηκε μόνο μέσα από το διεθνή εξοπλιστικό ανταγωνισμό (που ξεκίνησε στην Ευρώπη από το 1938 και στις ΗΠΑ από το 1940) και τις οικονομίες των όπλων του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Αυτή η καταστροφική έκβαση της κρίσης δεν ήταν καθόλου προδιαγεγραμμένη με "κανονικό" τρόπο. Γι' αυτό το λόγο κατά την αντιπαράθεσή μας με τη διαδιδόμενη παγκόσμια κρίση θα έπρεπε να μας γίνει ξεκάθαρο, ότι το καθήκον μας είναι να προτείνουμε και να επιβάλλουμε τρόπους για το ξεπέρασμα της κρίσης, που θα εμποδίσουν την εμφάνιση ενός νέου παγκόσμιου οικονομικού πολέμου και θα μπορέσουν να χρησιμεύσουν σαν μοχλός για τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό του παγκόσμιου συστήματος.

4. Παγκόσμια προλεταριοποίηση

Πριν ασχοληθούμε μ' αυτό το ζήτημα, οφείλουμε να συνεννοηθούμε για το ποιοι έχουν τη δυνατότητα και τον τρόπο να επιβάλλουν το ξεπέρασμα της κρίσης. Έναν τρόπο που δεν θα οδηγήσει ξανά στην καπιταλιστική βαρβαρότητα, αλλά θα απελευθερώσει μια προοπτική σοσιαλιστικού μετασχηματισμού. Αυτοί μπορεί να είναι μόνο εκείνες οι τάξεις και εκείνα τα στρώματα, που για να μπορέσουν να ζήσουν, πρέπει να πουλήσουν ή να ανταλλάξουν την εργασιακή τους δύναμη στο καπιταλιστικό μηχανοστάσιο της συσσώρευσης και της ρύθμισης: οι «χωρίς ιδιοκτησία» του κόσμου, από τους οποίους προκύπτει ο συνεχώς μεταβαλλόμενος πολυκόσμος της παγκόσμιας εργατικής τάξης.

4.1 Ιστορικές και μεθοδολογικές προϋποθέσεις

Αυτή η προσέγγιση είναι οτιδήποτε άλλο παρά αυτονόητη. Γι' αυτό το λόγο θα επιθυμούσα να την εξηγήσω κάπως καλύτερα. Η βάση της είναι η έννοια της παγκόσμιας εργατικής τάξης, έννοια η οποία προέκυψε από την κριτική στις μέχρι τώρα «εθνικές» και ευρωκεντρικές οπτικές της εργατικής ιστοριογραφίας, όπως και από την κριτική στην περαιτέρω εξέλιξη της μαρξιστικής ιδέας περί εργασίας και τάξεων.

4.1.1 Οι διαδικασίες της παγκόσμιας προλεταριοποίησης και αποπρολεταριοποίησης

Η παγκόσμια ιστορία της εργασίας είναι ένας πολύ νέος κλάδος της ερευνητικής ιστορίας, αλλά έχει αναδείξει μερικά σημαντικά συμπεράσματα:

Η διαδικασία συγκρότησης της εργατικής τάξης πραγματοποιήθηκε εξ αρχής σε παγκόσμιο επίπεδο. Ξεκίνησε το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα κατά τη διάρκεια υπερωκεάνιων και διηπειρωτικών κοινωνικών εξεγέρσεων, στις οποίες βίαια στρατολογημένοι ναυτικοί των εμπορικών και πολεμικών στόλων έδρασαν από κοινού με τους εργάτες σκλάβους (της Καραϊβικής), με τους αυτοαπασχολούμενους εργάτες (μικροαγρότες, τεχνίτες) που είχαν μεταναστεύσει στις αποικίες και με τους εργάτες των

εργαστηρίων και της βιομηχανίας. Αυτές οι εξεγέρσεις των πληβείων δεν προκάλεσαν μόνο τον βορειοαμερικανικό επαναστατικό πόλεμο του 1775/76 κατά της αποικιακής εξάρτησης από τη βρετανική μητέρα πατρίδα, αλλά είχαν και τεράστιο αντίκτυπο στο σχηματισμό της εκεί εργατικής τάξης. Μέσα από αυτή τη διαπίστωση ξεπεράστηκε οριστικά η μέχρι τώρα ευρωκεντρική και υπερατλαντική στενοκεφαλιά, η οποία κρατούσε αιχμάλωτους ακόμη και τους καλύτερους ιστορικούς της εργατικής τάξης (E.P. Thompson).

Μετά απ' αυτήν την πρώτη φάση σχηματισμού που έλαβε χώρα στα τέλη του 18ου αιώνα, υπήρξαν ειδικές φάσεις προλεταριοποίησης και σχετικής απο-προλεταριοποίησης των κατώτερων τάξεων του παγκόσμιου πληθυσμού. Φάσεις οι οποίες προεξόφλησαν εν μέρει την παγκόσμια επέκταση του κεφαλαίου (πολιτική και κοινωνική μαζική μετανάστευση σε διηπειρωτικό επίπεδο) ή μπήκαν σε κίνηση ως συνέπείά της. Η τελευταία φάση μιας σχετικής απο-προλεταριοποίησης εμφανίστηκε στον κύκλο συσσώρευσης και ρύθμισης των δεκαετιών 1950 και 1960, ο οποίος κυριαρχήθηκε από το κοινωνικό κράτος και συνοδεύθηκε από την προσωρινή αποαποικιοποίηση της περιφέρειας. Από το 1973 και μετά η φάση αυτή αντικαθίσταται από ένα νέο κύμα παγκόσμιας επαναπρολεταριοποίησης, για την οποία πρέπει να ειπωθεί κάτι παραπάνω, δεδομένου ότι η εσωτερική σύνθεση της παγκόσμιας εργατικής τάξης κατά την έναρξη της κρίσης αποκαλύπτει οπτικές για τις τωρινές δυνατότητες δράσης της.

4.1.2 Ο πολυκόσμος της παγκόσμιας εργατικής τάξης

Η παγκόσμια εργατική τάξη δεν κυριαρχείται από την ελεύθερη μισθωτή εργασία, αλλά αποτελεί από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα έναν πολύπλοκο κόσμο, μέσα στον οποίο η βιομηχανική μισθωτή εργασία έπαιξε έναν σημαντικό και (προσωρινά σε πολιτικό επίπεδο) ηγεμονικό ρόλο, που όμως δεν είχε ποτέ την προοπτική να απορροφήσει τα υπόλοιπα τμήματα του προλεταριάτου ή/και να τα μετατρέψει σε έναν αμιγώς βιομηχανικό εφεδρικό στρατό. Μέχρι σήμερα η παγκόσμια τάξη των εργατριών και των εργατών συγκροτείται σε ένα "πεντάγωνο" μαζικής φτώχειας και μαζικής ανεργίας, μικροαγροτικής οικονομίας συντήρησης,

αυτοαπασχολούμενης εργασίας (μικροαγρότες, τεχνίτες και μικροέμποροι, ψευτο-αυτοαπασχολούμενοι εργάτες γνώσης), βιομηχανικής μισθωτής εργασίας και ανελεύθερων εργασιακών σχέσεων όλων των αποχρώσεων (σκλαβιά, δουλεία λόγω χρεών, χαμαλοδουλειά και συμβολαιακή εργασία, στρατιωτικοποιημένη και περιοριστική καταναγκαστική εργασία, μέχρι και τους φτωχούς εργάτες των μητροπόλεων που στερούνται ελευθερίας κίνησης, όπως π.χ. στη Γερμανία οι παραλήπτες των εργασιακών μεταρρυθμίσεων της επιτροπής Hartz IV – *σμ: επίδομα ανεργίας*). Μεταξύ αυτών των τμημάτων της παγκόσμιας εργατικής τάξης, που στις διάφορες περιοχές του κόσμου συνυπάρχουν σε πολύ διαφορετικές αναλογίες, υπάρχουν περάσματα και δικτυώσεις: τα νήματά τους τέμνονται κυρίως στη μαζική μετανάστευση ανάμεσα στις προλεταριακές-μικροαγροτικές οικογενειακές σχέσεις αφενός και τις διηπειρωτικές υποκουλτούρες αφετέρου. Αναφερόμενοι στα νεανικά γραπτά του Μαρξ, θεωρούμε ότι η τάξη όσων δεν έχουν ιδιοκτησία είναι ο πιο σημαντικός παίκτης στην επικράτηση της κοινωνικής, οικονομικής, σεξουαλικής και εθνοτικής ισότητας. Κι αυτό γιατί μόνο αυτή η τάξη είναι σε θέση, μέσα από τη γενική κατάργηση της ιδιοκτησίας, να καταργήσει τη διπλή αλλοτρίωση των ανθρώπων απέναντι στις έμπρακτες διαδικασίες της επιβίωσής τους και στην εργασία που τους αντιπαρατίθεται ως ξένη εξουσία - δηλ. ως κεφάλαιο. Γι' αυτό το λόγο οι διαδικασίες ομογενοποίησης και σύγκλισης στο εσωτερικό του προλεταριακού πολυκόσμου αποτελούν το αποφασιστικό σημείο αναφοράς μας. Το ζήτημα λοιπόν δεν είναι μόνο η κατάργηση της μισθωτής εργασίας, αλλά και η κατάργηση κάθε είδους εκμετάλλευσης και κυριαρχίας, εξαιτίας των οποίων οι περισσότεροι άνθρωποι αναγκάζονται να εκχωρούν την εργατική τους δύναμη για να μπορέσουν να επιβιώσουν.

4.2 Η παρούσα κατάσταση της παγκόσμιας τάξης των εργατριών και των εργατών

Μέχρι εδώ είχαμε να κάνουμε με τις εννοιολογικές προϋποθέσεις. Με ποιο τρόπο όμως διαμορφώθηκαν οι εσωτερικές διαδικασίες της ταξικής συγκρότησης και διάσπασης στη διάρκεια του προηγούμενου κύκλου όπου εφαρμόστηκε η στρατηγική της υποαπασχόλησης και της επιταχυνόμενης εκμετάλλευσης; Ποιες είναι οι στοιχειώδεις ανάγκες

επιβίωσης της παγκόσμιας εργατικής τάξης, και με ποιο τρόπο θα αποπειραθεί να τις υπερασπιστεί απέναντι στην επανεμφανιζόμενη φάση της μαζικής ανεργίας και μαζικής φτώχειας; Θα έχει η τάξη (ή τουλάχιστον κάποια σημαντικά τμήματά της) τη δύναμη, να υπερβεί αυτές τις αμυντικές θέσεις και να θέσει στην ημερήσια διάταξη την κοινωνική και ισόνομη επανοικειοποίηση του κοινωνικού πλούτου;

4.2.1 Οι αγροτικές οικογένειες του Νότου

Σήμερα οι αγροτικές οικογένειες του Νότου και κάποιων σημαντικών αναπτυσσόμενων χωρών αποτελούν ακόμα, με 2,8 δισ. ανθρώπους, εκ των οποίων 700 εκατομμύρια στην Κίνα, την πλειοψηφία της παγκόσμιας τάξης των εργατριών και εργατών. Αυτοί αναπαράγονται στις οικογενειακές οικονομίες συντήρησης τύπου Cajanon [11]. Όμως αυτές οι σύνθετες δομές, που υφαίνονται σε χωριάτικες κοινότητες και πελατειακά συστήματα, κινδυνεύουν όλο και περισσότερο και επιβιώνουν μόνο μέσω περιοδικών ή σταθερών εισοδημάτων εργασίας από μη γεωργικούς τομείς (ηπειρωτική και διηπειρωτική μετανάστευση εργασίας). Στη διάρκεια του προηγούμενου οικονομικού κύκλου οι αγροτικές οικογένειες του Νότου έχαναν όλο και περισσότερο τα βασικά μέσα επιβίωσης εξαιτίας της μετατροπής των πιο εύφορων εκτάσεων και καλλιεργήσιμων περιοχών σε μηχανοποιημένες μεγάλες φάρμες, εξαιτίας των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής και εξαιτίας της απαλλοτρίωσης εδαφών.

4.2.2 Μαζική μετανάστευση και μετανάστευση εργασίας

Τις προηγούμενες δεκαετίες εκατοντάδες εκατομμύρια άνθρωποι περιπλανήθηκαν σε ηπειρωτικό και διηπειρωτικό επίπεδο, προκειμένου να ξεφύγουν από τη μαζική ένδεια του τομέα συντήρησης και τη βαρβαρότητα των εμφυλιοπολεμικών ζωνών ή για να ξεβαλτώσουν τις αγροτικές τους οικογένειες που έμειναν πίσω. Η μαζική μετανάστευση εντός της Κίνας, η μαζική μετανάστευση από τη Νοτιοανατολική και Νότια Ασία προς την περιοχή του Περσικού Κόλπου, από την Αφρική μέσω της Μεσογείου προς τη Νότια Ευρώπη, από την Ανατολική προς τη Δυτική Ευρώπη, και από τη Νότια και Κεντρική Αμερική προς τη Βόρεια Αμερική. Σήμερα οι κατώτερες τάξεις των μητροπόλεων και πολλών

αναπτυσσόμενων χωρών αποτελούνται σε ποσοστό 10-20% από μετανάστριες και μετανάστες. Επιπλέον αρκετά μεταναστευτικά κύματα έχουν κοινά σημεία, δημιουργώντας μια υπερσυνοριακή κουλτούρα στην καθημερινή ζωή, η οποία είναι πολύγλωσση και ιδιαίτερα ευφυής. Σ' αυτήν την κουλτούρα διάφορες τάσεις πολυπολιτισμικών ταυτοτήτων έχουν κοινά σημεία με προσπάθειες για μια εθνοτική ταυτότητα. Αυτές οι εξελίξεις διαμόρφωσαν αποφασιστικά τη διαδικασία προλεταριοποίησης των περασμένων δεκαετιών και σήμερα αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα σημεία αναφοράς για την τωρινή παγκόσμια σύνθεση της εργατικής τάξης.

4.2.3 Η μαζική φτώχεια και οι παραοικονομίες των παραγκουπόλεων

Δεν τα καταφέρνουν όλοι, όσοι μεταναστεύουν από τις αγροτικές και εμφυλιοπολεμικές περιοχές, να εγκατασταθούν προσωρινά ή μόνιμα στις αναπτυσσόμενες και μητροπολιτικές χώρες. Σήμερα αυτός ο παγκόσμιος πλεονάζων πληθυσμός ζει στις παραγκουπόλεις της περιφέρειας και πολλών αναπτυσσόμενων χωρών. Προωθεί διαδικασίες αστικοποίησης, που λαμβάνουν χώρα σχεδόν χωρίς βιομηχανοποίηση και χωρίς οικονομική ανάπτυξη. Η μαζική φτώχεια των παραγκουπόλεων επιβιώνει μέσα στις παραοικονομίες στο περιθώριο λιμοκτονιών και μαζικών επιδημιών, και έρχεται αντιμέτωπη με ακραίες μορφές υπερεκμετάλλευσης, στις οποίες επικρατούν ανελεύθερες ή ψευτο-αυτοαπασχολούμενες σχέσεις εργασίας. Πρόκειται εν τω μεταξύ για πάνω από ένα δισεκατομμύριο ανθρώπους, που κατοικούν σε τεράστιες πυκνοκατοικημένες αστικές περιοχές, φυτοζωούν κατά μήκος μεταφορικών οδών και στις όχθες ποταμών των μητροπόλεων του Νότου, και εκτοπίζονται όλο και περισσότερο σε παράκτιες και ερημικές ζώνες που απειλούνται από φυσικές καταστροφές. Η μετάβαση προς τις αγροτικές οικονομίες συντήρησης και τα επικοινωνιακά κανάλια της μαζικής μετανάστευσης γίνεται όλο και πιο αβέβαιη. Υπάρχει φόβος, ότι η παρούσα παγκόσμια οικονομική κρίση θα επιταχύνει περαιτέρω αυτήν τη γιγαντιαία διαδικασία γκετοποίησης. Ήδη τώρα πληθαίνουν οι ενδείξεις, ότι η αστεακή μαζική φτώχεια, με τα κρυφά και φανερά καταλύματα για άστεγους και τα συσσίτια για τους ανέργους, αρχίζει να συνδιαμορφώνει και τις παγκόσμιες πόλεις του Βορρά.

4.2.4 Η νέα βιομηχανική εργατική τάξη των αναπτυσσόμενων χωρών

Η ανάπτυξη της νέας βιομηχανικής εργατικής τάξης στις αναπτυσσόμενες χώρες κατά τη διάρκεια των δύο προηγούμενων δεκαετιών άλλαξε αποφασιστικά την παγκόσμια ταξική σύνθεση. Στη διάρκεια και των δύο τελευταίων οικονομικών κύκλων η τάξη απέκτησε ραγδαία αυξανόμενες διαδικασίες κατάρτισης και κατέκτησε σημαντικές εισοδηματικές αυξήσεις. Οι τομείς χαμηλής τεχνολογίας των δεκαετιών 1980 και 1990 μεταφέρθηκαν όλο και πιο πολύ στις γειτονικές χώρες της περιφέρειας, και μαζί μ' αυτούς τους τομείς έγινε επίσης η μετεγκατάσταση της εργατικής τάξης του "επιμηκυμένου πάγκου εργασίας", ιδίως της κλωστοϋφαντουργίας και της βιομηχανίας καταναλωτικών αγαθών. Λόγω της ισοπεδωτικής τεχνολογικής διαφοράς και της ολοκληρωμένης σε μεγάλο βαθμό μετεγκατάστασης σημαντικών τομέων-κλειδιά (ναυπηγεία, αυτοκινητοβιομηχανία, βιομηχανία ηλεκτρικών και ηλεκτρονικών, χημική βιομηχανία, κλωστοϋφαντουργία) η ταξική σύνθεση κινείτο όλο και πιο αλληπάλληλα μεταξύ των αναπτυσσόμενων χωρών και των ανεπτυγμένων περιοχών του παγκόσμιου συστήματος. Αυτό ισχύει επίσης για τα επισφαλή τμήματα του εργαζόμενου πολυκόσμου: Ενώ στις αναδυόμενες οικονομίες αυτά τα τμήματα μειώνονταν, στις μητροπόλεις εξαπλώνονταν σημαντικά.

4.2.5 Σχετική αποβιομηχάνιση και επισφαλειοποίηση της εργατικής τάξης στα μέχρι τώρα κέντρα

Ο βιομηχανικός τομέας της μισθωτής εργασίας στις περιοχές της τριάδας (ΗΠΑ, Ευρώπη και Ιαπωνία) συρρικνώθηκε σε σημαντικό βαθμό τις προηγούμενες δεκαετίες. Συγχρόνως άλλαξε δραματικά και η τεχνική σύνθεση αυτού του τομέα, αφού οι τεχνολογικές καινοτομίες παρέσυραν και άλλαξαν ριζικά όλους τους τομείς παραγωγής και υπηρεσιών. Κατά αυτόν τον τρόπο εξαφανίστηκαν πολλά τμήματα της εργατικής τάξης, ιδίως αυτά που είχαν εμπειρίες αγώνων και αντιστέκονταν (τυπογράφοι, οι κλασικοί χειρωνακτες λιμενεργάτες) ή ακόμη και στις μεγάλες εθνικές οικονομίες μειώθηκαν σε λίγους εκατοντάδες χιλιάδες. Παράλληλα οι επισφαλείς και φαινομενικά αυτοαπασχολούμενες εργασιακές

δραστηριότητες έγιναν ένα ουσιαστικό στοιχείο της ταξικής σύνθεσης μέσα στις μητροπόλεις. Τα τελευταία χρόνια η υποχώρηση του εισοδήματος που προέρχεται από εργασία, έχει παρασύρει όλα τα τμήματα της τάξης, ακόμα και το λεγόμενο βασικό προσωπικό της μεγάλης βιομηχανίας. Κατά μέσο όρο το ένα τέταρτο όλων όσων εξαναγκάζονται σε εξαρτημένη βιοποριστική εργασία δεν είναι πλέον σε θέση, παρά τους υπέρμακρους εργασιακούς χρόνους, να διατηρήσουν το βιοτικό τους επίπεδο πάνω από το όριο της φτώχειας.

4.2.6 Τάσεις ομογενοποίησης και διάσπασης της παγκόσμιας εργατικής τάξης

Συνολικά στον προηγούμενο οικονομικό κύκλο, οι τάσεις ομογενοποίησης και διάσπασης της παγκόσμιας εργατικής τάξης βρίσκονταν σε κάποια ισορροπία. Σε όλες τις περιοχές του παγκόσμιου συστήματος οι μικρές αγροτικές οικονομίες συντήρησης κατέληξαν σε μια ενδεχομένως τελική κρίση και απελευθέρωσαν διαδικασίες μαζικής μετανάστευσης και διαμόρφωσης ενός παγκόσμιου πλεονάζοντος πληθυσμού. Οι διαδικασίες αυτές έδωσαν ένα εντελώς νέο πρόσωπο στην παγκόσμια τάξη των εργατριών και εργατών, το οποίο διαμορφώνεται κυρίως μέσα από διηπειρωτικές και διαπολιτισμικές νοοτροπίες. Μια διαδικασία ομογενοποίησης σε αντίθετη κατεύθυνση ξεκίνησε επίσης από τα μισθωτά και βιομηχανικά τμήματα της εργατικής τάξης, διαδικασία που οφειλόταν κυρίως στην (ολοκληρωμένη πια) περίοδο της λεγόμενης "περιφερειοποίησης" της μαζικής βιομηχανικής παραγωγής.

Αλλά και οι τάσεις διάσπασης ήταν σημαντικές. Αν και σε παγκόσμιο επίπεδο οι συνθήκες εργασίας και διαβίωσης χειροτέρευσαν, οι περιφερειακές διαφορές στο βιοτικό επίπεδο των προλετάρων μεγάλωσαν σημαντικά. Οι ευκαιρίες επιβίωσης ανάμεσα στους κατοίκους των παραγκουπόλεων που ζουν στο περιθώριο των υπονόμων και των σκουπιδότοπων, και στους πολυπολιτισμικούς επισφαλείς εργάτες των μητροπολιτικών "συνοικιών" διαφέρουν πάρα πολύ. Σ' αυτό προστίθενται διάφορα στοιχεία μιας "αρνητικής" ομογενοποίησης, τα οποία ενισχύουν παγκοσμίως τις τάσεις προς την πατριαρχική και εθνοπολιτική οπισθοδρόμηση, όπως π.χ. η αυξανόμενη προσκόλληση στις θρησκευτικές

υποσχέσεις ή η υποταγή σε μαφιόζικες πελατειακές δομές. Ειδικά αυτές τις τάσεις δεν πρέπει να τις υποτιμάμε, γιατί παρεμποδίζουν σε σημαντικό βαθμό τις μελλοντικές δυνατότητες δράσης μας. Είναι μια βαριά υποθήκη: το 1979/80 στο Ιράν η σοσιαλεπαναστατική πτέρυγα του σιιτικού ισλάμ εξοντώθηκε από το αρχαϊκό-θεοκρατικό τμήμα των Αγιατολάχ. Λίγα χρόνια αργότερα οι ισλαμιστικές οργανώσεις κατέσφαξαν τα εναπομείναντα στελέχη της αριστεράς στην Εγγύ και Μέση Ανατολή, και μάντρωσαν τη φτωχολογιά της περιοχής μέσα σε πατριαρχικές-αντιδραστικές δομές κοινωνικής πολιτικής. Σήμερα οι κατώτερες τάξεις της αμερικανικής περιοχής rust belt [12] κυριαρχούνται από τους ευαγγελιστές. Στις παραγκουπόλεις τα υπολείμματα της κοινωνικής ασφάλειας και ενός ελάχιστου εκπαιδευτικού συστήματος διατηρούνται ακόμη μόνο από τα μέλη χιλιαστικών ενοριών που είναι πάνω από εκατό εκατομμύρια. Ακόμη και στην Ευρώπη όμως, το παραδοσιακό εργατικό κίνημα έχει εγκαταλείψει την εργατική τάξη: προς τα που θα οδηγήσει αυτό, μας το δείχνει η περίπτωση της Μασσαλίας, όπου από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και μετά την «έξοδο» του Σοσιαλιστικού Κόμματος από την τοπική πολιτική [13], η δεύτερη γενιά των μεταναστών εργατών επαφίεται όλο και περισσότερο στα γραφεία κοινωνικής πρόνοιας του Εθνικού Μετώπου. Εξαιτίας της παραπάνω κληρονομιάς η επείγουσα (λόγω της κρίσης) επιστροφή της αριστεράς στην καθημερινή πραγματικότητα της εργατικής τάξης γίνεται αναμφίβολα δυσκολότερη. Δεν υπάρχει όμως εναλλακτική λύση.

Κι αυτή η εναλλακτική λύση δεν μου φαίνεται να είναι χωρίς προοπτική. Ακόμη και πριν από την έναρξη της κρίσης παρατηρούσαμε μια σαφή αύξηση αγώνων και εξεγέρσεων, στους οποίους οι συμμετέχοντες υποστηρίζουν ο ένας τον άλλον αλληλέγγυα, αναπτύσσουν ισότιμους τρόπους συμπεριφοράς και αρνούνται όλο και πιο πολύ να επωμιστούν το κοινωνικό κόστος της κρίσης. Στο μεταξύ μαθαίνουμε για μαζικές εξεγέρσεις εργαζομένων σε βιομηχανίες που βρίσκονται στο δέλτα του ποταμού Perl [14] στην Κίνα, οι οποίοι αμύνονται με βίαιο τρόπο ενάντια στο ξαφνικό κλείσιμο εργοστασίων και στην παρακράτηση των μισθών, τους οποίους δικαιούνται. Ακόμα και στις δυτικές αγροτικές επαρχίες της Κίνας η κατάσταση βράζει. Οι τοπικές και περιφερειακές εξεγέρσεις ενάντια στις αυθαίρετες απαλλοτριώσεις εδαφών και την καταστροφή των

φυσικών πόρων γίνονται όλο και συχνότερες. Αλλά και στο Βορρά οι ενδείξεις μιας νέας εξέγερσης πολλαπλασιάζονται. Στο Σικάγο και το Σλέσβιχ-Χολστάιν (στμ: ομόσπονδο κρατίδιο της Γερμανίας) τράβηξαν την προσοχή μας οι καταλήψεις σε εργοστάσια κάποιων εταιριών-προμηθευτών της αυτοκινητοβιομηχανίας, τα οποία έκλεισαν ξαφνικά. Οι νεολαίοι της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Ελλάδας αμύνονται ενάντια στην καταστροφή των ευκαιριών τους για εκπαίδευση, μια και αυτές οι ευκαιρίες συνοδεύονται από τη δραματική επιδείνωση μιας επαγγελματικής προοπτικής που αναλογεί στα αποκτημένα προσόντα τους. Σε όλες αυτές τις εκρήξεις οξύνεται μια αυξανόμενη συνείδηση για την κρίση, η οποία αρχίζει να ομογενοποιείται με το σύνθημα «εμείς δεν θα πληρώσουμε την κρίση σας». Θα καταφέρουμε άραγε, να μεταφέρουμε αυτή τη βασική ιδέα της αλληλεγγύης και στο προσωπικό των μεγάλων εργοστασίων και να σπάσουμε την ιεράρχηση των απολύσεων, που ξεκινάνε από τους επισφαλείς εργάτες και φτάνουν στο βασικό προσωπικό, και οι οποίες υποστηρίζονται από τα περισσότερα σωματεία και συνδικάτα; Θα έπρεπε τουλάχιστον να το προσπαθήσουμε κάτω από το σύνθημα: "Εργασιακή εβδομάδα τριών ημερών; Ωραία! - αλλά χωρίς μείωση αποδοχών για όλους, ανεξάρτητα από τη σχέση εργασίας. Διότι χρειαζόμαστε δύο μέρες τη βδομάδα για να αναλάβουμε την αυτοδιαχείριση των εγκαταστάσεων της επιχείρησης".

Συνολικά αναμένεται μια επιπλέον φουρνιά προλεταριοποίησης εξαιτίας της κρίσης, που ξεκινάει από το επερχόμενο νέο κύμα της μαζικής ανεργίας στα μέχρι τώρα κέντρα της κρίσης: ΗΠΑ, Ευρώπη και Ανατολική Ασία. Ακόμα μια φορά εκατομμύρια άνθρωποι υποβιβάζονται κοινωνικά. Πώς θα αντιδράσουν; Οι προλεταριακές οικογένειες, οι κοινωνικές ομάδες που τις περιβάλλουν και τα πολύπλοκα τμήματα του προλεταριακού πολυκόσμου έχουν διάφορες επιλογές, αφού πλέον δεν έχουν να χάσουν τίποτα: Ίσως εξεγερθούν, για να διασφαλίσουν το δικαίωμά τους στην ύπαρξη και για να κατακτήσουν μια ισόνομη κοινωνία. Μπορεί όμως και να χαράξουν την πορεία της ατομικής, οικογενειακής και κοινωνικής αυτοκαταστροφής, π.χ. αποκαθιστώντας την πατριαρχική βία ή φορτίζοντας εθνοτικές συγκρούσεις, με σκοπό να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους εις βάρος άλλων προλεταριακών ομάδων. Τρίτον, μπορεί επίσης να επιλέξουν τον δρόμο της πολιτικής

οπισθοδρόμησης, προβάλλοντας τους φόβους και τις απογοητεύσεις τους πάνω σε νέες φιγούρες ηγετών (φύρερ) και εκτελεστικές τυραννίες, οι οποίες θα καταχραστούν το κοινωνικό δυναμικό των προλετάρων για τη διασφάλιση των συμφερόντων μη προλεταριακών τάξεων. Σε αντίθεση με τις τρεις αυτές επιλογές δράσης θα ήταν επίσης φυσικά πιθανό, οι προλετάριοι να αρκεστούν σε μεταρρυθμιστικά προγράμματα κρατικού παρεμβασμού για το ξεπέρασμα της κρίσης, τα οποία θα βασίζονται όπως και πριν στο τεράστιο ανανεωτικό δυναμικό του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού και συγχρόνως θα λαμβάνουν υπόψη – όπως πάντα σε περιορισμένο βαθμό - τα συμφέροντα επιβίωσης των προλετάρων. Με ποιο τρόπο θα μπορούσαν να ενισχυθούν οι τάσεις της ισόνομης ομογενοποίησης και χειραφέτησης κάτω από τις συνθήκες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης;

5. Περιγράμματα ενός μεταβατικού προγράμματος

5.1 Προκαταρκτικές σκέψεις

Καταρχήν δεν θα έπρεπε να συμφωνήσουμε με εκείνους, που από μια ακροαριστερή προοπτική ποντάρουν στην επιτάχυνση και την εμβάθυνση της δυναμικής της κρίσης, αναμένοντας μέσα από αυτήν μια διαδικασία επαναστατικής συλλογικοποίησης που θα τεθεί αυτόματα σε κίνηση και θα αφορά όλους εκείνους που δεν έχουν πια τίποτα να χάσουν. Ο εννοιολογικός αυτοματισμός για την κρίση και την επανάσταση έχει διαψευσθεί τουλάχιστον από την έκβαση της Μεγάλης Ύφεσης του περασμένου αιώνα. Εκτός αυτού έχουμε διδαχθεί από την ανάλυση των διαδικασιών της αποαποικιοποίησης, ότι η μεταμόρφωση των όπλων της κριτικής σε κριτική των όπλων από την αυτοκαθοριζόμενη θέση μιας πρωτοπορίας δεν οδηγεί απαραίτητα στην πολυπόθητη απελευθέρωση, αλλά συχνά δημιουργεί μια νέα τάξη κυβερνώντων και καταλήγει σε αιματηρούς εμφύλιους πολέμους. Έτσι που η χειραφετική επιθυμία όχι μόνο μετατρέπεται στο αντίθετό της, αλλά στερείται και την υλική της βάση για δεκαετίες. Θέλουμε να αποτρέψουμε, η παγκόσμια οικονομική κρίση να μετατραπεί σε έναν παγκόσμιο οικονομικό πόλεμο μεταξύ των πολυπολικών μεγάλων δυνάμεων, ο οποίος στη συνέχεια θα οδηγήσει σε νέους μεγάλους πολέμους. Θα έπρεπε όμως να προσέξουμε επίσης τις συναισθηματικά φορτισμένες, εσχατολογικές και προσκολλημένες στη βία προσδοκίες για επανάσταση. Διότι η προλεταριακή επιθυμία για χειραφέτηση μπορεί επίσης να πνιγεί σε μια ταξική σύγκρουση που θα κλιμακωθεί σε έναν εμφύλιο πόλεμο. Δεν υπάρχει καμία λευκή επιταγή για εκείνους που έρχονται αντιμέτωποι με τις πραγματικότητες ή τους κινδύνους της κοινωνικής πτώσης. Ωστόσο αυτή η άποψη δεν θα έπρεπε να παρεξηγηθεί ότι ψηφίζουμε τον "γκαντιανό" δρόμο της μη βίαιης "πολιτικής ανυπακοής" (Gandhi). Οι αυτοοργανωμένοι μαζικοί αγώνες για την εξασφάλιση των βασικών μέσων επιβίωσης και την επαναικαιοποίηση των μέσων παραγωγής, της κατοικίας και των δημοσίων αγαθών είναι αδιανόητοι χωρίς τη χρήση προλεταριακής βίας. Ειδικά αυτή η πλευρά θα έπρεπε να ελεγχθεί τόσο ανακλαστικά και συλλογικά όπως και όλοι οι άλλοι παράγοντες της επερχόμενης ταξικής σύγκρουσης.

Για όλους αυτούς τους λόγους, η χειραφετική προοπτική χρειάζεται ένα όραμα κοινωνικού μετασχηματισμού, που θα στηρίζεται στην ανάλυση και θα συνδέεται με χειροπιαστά προγράμματα άμεσης δράσης. Προκειμένου η κρίση να μην οδηγήσει ούτε σε μια μεταρρυθμιστική προοπτική για την "ανανέωση του καπιταλισμού" ούτε στις τρεις πιθανές παραλλαγές της βαρβαρότητας - στην εσωτερική αυτοκαταστροφή, στον εμφύλιο πόλεμο και στον παγκόσμιο καπιταλιστικό οικονομικό πόλεμο σαν πρώτο στάδιο νέων μεγάλων πολέμων - η προοπτική της προλεταριακής αυτοχειραφέτησης πρέπει να κατανεμηθεί σε δύο επίπεδα δράσης, ώστε αυτά να αλληλοεπιδράσουν αποτελεσματικά με απτό τρόπο: Πρώτον, σε ένα πλαίσιο δράσης που θα στοχεύει στη ριζοσπαστική όξυνση των εν εξελίξει αντικυκλικών προγραμμάτων μεταρρύθμισης (*στημ: δημοσιονομικά προγράμματα ενάντια στις οικονομικές διακυμάνσεις*). Και δεύτερον, σε μια προγραμματική διακήρυξη για την εισαγωγή ενός σχεδίου επαναστατικού μετασχηματισμού της καπιταλιστικής κοινωνίας.

5.2 Επιβολή και όξυνση των μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων για το ξεπέρασμα της κρίσης

5.2.1 Οι κάτοχοι των κεφαλαίων πρέπει να πληρώσουν την κρίση

Στο πρώτο επίπεδο δράσης πρέπει να αντιστρέψουμε τις κυβερνητικές εγγυήσεις για το χρηματοοικονομικό σύστημα και τα μεγάλα οικονομικά προγράμματα που τίθενται τώρα σε κίνηση στην Κίνα, στις χώρες της ΕΕ, στις ΗΠΑ και στην Ιαπωνία. Το μεγαλύτερο μέρος των 7 τρις. δολαρίων, που έχουν κινητοποιηθεί μέχρι τώρα, οφείλει να μεταστραφεί για να εξασφαλίσει την επιβίωση της μαζικής φτώχειας σε παγκόσμιο επίπεδο, την επιβίωση των μικρών αγροτικών οικονομιών της συντήρησης στο Νότο, των ανέργων και επισφαλών εργατών στις αναπτυσσόμενες και μητροπολιτικές χώρες καθώς και την επιβίωση της βιομηχανικής εργατικής τάξης. Αυτή η ενέργεια πρέπει να συνδυαστεί με μια ριζοσπαστική μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς μείωση αποδοχών όπως και με την εξίσωση των συνθηκών εργασίας. Τα κοινωνικά συστήματα ασφάλισης πρέπει είτε να επανιδρυθούν (στην Κίνα και σε άλλες αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες) είτε να επεκταθούν ξανά

(επέκταση των επιδομάτων ανεργίας στα 3/4 του μέσου εισοδήματος για απεριόριστο χρονικό διάστημα, αποκατάσταση των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων και αποδοχών που έχουν κοπεί τα τελευταία χρόνια, επέκταση του εκπαιδευτικού συστήματος και ανακατασκευή του τομέα της υγείας σύμφωνα με τις ανάγκες των μαζών). Αυτή η μεταφορά κεφαλαίων δεν πρέπει να χρηματοδοτηθεί για παράδειγμα μέσω της επέκτασης του κρατικού χρέους, αλλά μέσω της δήμευσης των μεγάλων περιουσιών κεφαλαίου (πάνω από 50 εκατομμύρια \$) και της προοδευτικά αυξανόμενης φορολόγησης των μεγάλων περιουσιών άνω του 1 εκατομμυρίου \$, όπως και όλων των ετήσιων εισοδημάτων άνω των 150.000 \$.

Αυτή η ογκώδης αναδιανομή του πλούτου από πάνω προς τα κάτω δεν επιδιώκει καθόλου μια σταθεροποίηση του κύκλου της κρίσης που ενυπάρχει στο σύστημα, αλλά επωφελείται από την προσπάθεια των κεϋνσιανών οικονομολόγων της μεταρρύθμισης να κλείσουν την ψαλίδα μεταξύ υπερσυσσώρευσης και υποκατανάλωσης μέσω της αύξησης του εισοδήματος των μαζών, έτσι ώστε να ξεπεραστεί η κρίση. Διότι υπάρχει μια ανυπέρβλητη ποιοτική διαφορά ανάμεσα στις ανάγκες επιβίωσης και κατανάλωσης της εργατικής τάξης και στο εθνικοοικονομικό μέγεθος της «μαζικής αγοραστικής δύναμης». Αυτή η διαφορά δίνει την ευκαιρία σε όσους δεν έχουν ιδιοκτησία, κατά τη διαδικασία της ομογενοποίησής τους, να εκδιώξουν από πάνω τους την αντικυκλική πολιτική της κρίσης, δηλ. την πολιτική εκείνων των ομάδων εξουσίας που σήμερα ευδοκιμούν και χειρίζονται τους οικονομικοπολιτικούς μοχλούς της αλλαγής ταχυτήτων. Γι' αυτό απαιτούνται συντονισμένες μαζικές ενέργειες σε παγκόσμιο επίπεδο, αλλά και μια δικτυωμένη καμπάνια πληροφόρησης, η οποία θα αποφεύγει κάθε θεσμική σύνδεση με τα προγράμματα και τα κομμάτια της αντικυκλικής πολιτικής για το ξεπέραςμα της κρίσης, μιας πολιτικής που παραμένει μέσα στα όρια του υπάρχοντος συστήματος.

5.2.2 Νέο παγκόσμιο νόμισμα και επαναφορά σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών

Παράλληλα οφείλουμε να υποστηρίξουμε την εισαγωγή ενός νέου παγκόσμιου νομίσματος, που θα συντίθεται από ένα αντιπροσωπευτικό

καλάθι νομισμάτων από εθνικές οικονομίες κάθε περιουσιακής βαθμίδας και το οποίο θα είναι εγγυημένο. Ξεκινώντας από αυτό, μπορούν και πάλι να επικρατήσουν σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες, οι οποίες μέσα από τις μεταφορές κεφαλαίων θα χρησιμεύσουν στην εξίσωση υποτιμήσεων και υπερτιμήσεων, στην τυποποίηση των νομισματικών αποθεμάτων και στην αμοιβαία σταθεροποίηση των ισοζυγίων πληρωμών. Κατά αυτόν τον τρόπο το υπερσυσσωρευμένο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα θα εξαφανιστεί κατά ένα μεγάλο μέρος. Όμως μέσω αυτού θα μπορούσε να ξεπεραστεί και η θανατηφόρα δολαριακή συμβίωση μεταξύ Ουάσινγκτον και Πεκίνου, που οδηγεί όλο και περισσότερο στην άβυσσο.

5.2.3 Εκδημοκρατισμός των οικονομικών προγραμμάτων αναδιάρθρωσης

Τρίτον, στο πλαίσιο των εξελισσόμενων παγκοσμίως μαζικών αγώνων οφείλουμε να υποστηρίξουμε την παρέμβαση αμεσοδημοκρατικά εκλεγμένων εκπροσώπων των εργατών στις επιδιωκόμενες διαδικασίες επαναμέτρησης και αναδιάρθρωσης των μεγάλων κλάδων της οικονομίας, όπως και την εκτόπιση των συνδιαχειριστών (co-manager) της εργατικής γραφειοκρατίας (συνδικάτα και εργοστασιακά σωματεία). Τις επόμενες εβδομάδες και τους επόμενους μήνες θα βρίσκεται στο προσκήνιο η αναδιάρθρωση κυρίως της αυτοκινητοβιομηχανίας. Γι' αυτό το λόγο φαίνεται επείγουσα, βάσει των αναμενόμενων καταλήψεων σε εργοστάσια, η δημιουργία μιας παγκόσμιας ένωσης εργατών της αυτοκινητοβιομηχανίας, που θα συνδέει τον αγώνα για ριζική μείωση του χρόνου εργασίας και για ισόνομες εργασιακές συνθήκες (κυρίως κατάργηση του χάσματος μεταξύ του "εποχιακού" και "μόνιμου" προσωπικού) με το αίτημα για την επιταχυνόμενη ανάπτυξη μη ρυπογόνων και "επανακοινωνικοποιημένων" μέσων μεταφοράς. Από την επιτυχία αυτής της πρωτοβουλίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό, κατά πόσον η εργατική τάξη θα καταφέρει να ξεκινήσει το αυτοκαθοριζόμενο ξεπέραςμα της κρίσης και θα αποτρέψει μια προτεκτονιστική διαδικασία απο-παγκοσμιοποίησης στον πιο ενταντικό από πλευράς κεφαλαίου τομέα του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος. Συγχρόνως έτσι θα διαμορφωνόταν μια μήτρα, για την έναρξη μαζικών πρωτοβουλιών στους γειτονικούς τομείς (ενέργεια, αλυσίδα μεταφορών) και για το συντονισμό

αυτών των πρωτοβουλιών σχετικά με τους στόχους τους, που προσανατολίζονται στη δράση. Εκτός αυτού μ' αυτόν τον τρόπο θα έμπαιναν μπρος διαδικασίες μάθησης σε μαζικό επίπεδο, οι οποίες θα είναι εξ αρχής δικτυωμένες σε παγκόσμιο επίπεδο και θα μπορούν να χρησιμεύσουν ως προετοιμασία για τη συλλογική αυτοδιαχείριση της κοινωνικής ζωής και των διαδικασιών αναπαραγωγής.

5.3 Τοπικό - διεθνές - παγκόσμιο επίπεδο: Πρώτοι ακρογωνιαίοι λίθοι ενός επαναστατικού προγράμματος μετασχηματισμού

5.3.1 Τρεις βασικές προϋποθέσεις

Μέσα από την προώθηση και κλιμάκωση των αντικυκλικών προγραμμάτων μεταρρύθμισης, πρέπει να απελευθερωθεί η δυνατότητα για μια επαναστατική διαδικασία μετασχηματισμού: αυτός ο μετασχηματισμός θα κάνει εφικτές συλλογικές διαδικασίες μάθησης, που θα δημιουργήσουν τη μαζική ανάγκη για μια ριζική αλλαγή προς την κατεύθυνση της αυτοχειραφέτησης και της κοινωνικής αυτονομίας. Διότι η μετάβαση προς τον σοσιαλισμό έχει προοπτική, μόνο εάν εξελιχθεί παγκοσμίως σε κυρίαρχη μαζική ανάγκη. Αυτή η διαδικασία χρειάζεται χρόνο, και ασφαλώς αρκετά χρόνια. Αλλά και η ίδια η διαδικασία μετασχηματισμού θα τραβήξει δεκαετίες, προτού φτάσει στο σημείο χωρίς επιστροφή. Σ' αυτό το σημείο η αυτοδιαχείριση των άμεσων παραγωγών πάνω στα οικειοποιημένα απ' αυτούς μέσα παραγωγής και αναπαραγωγής θα έχει δημιουργήσει ισόνομες και αμεσοδημοκρατικές δομές, οι οποίες θα κάνουν αδύνατη μια παλινόρθωση της ταξικής κυριαρχίας.

5.3.2 Τοπικά και περιφερειακά: Κοινωνική επανοικειοποίηση σε αμεσοδημοκρατική βάση

Πρώτον, βασική προϋπόθεση είναι η επικράτηση αμεσοδημοκρατικών δομών: προσαρμογή των συνδικάτων στο μοντέλο των εκλεγμένων επιτροπών εντός της επιχείρησης, απογραφειοκρατικοποίηση και κατάργηση των μισθών-διοικητικών πριμ των συνδιαχειριστών (co-manager), αμεσοδημοκρατική αναδιοργάνωση των τοπικών κοινοβουλίων

και διοικήσεων σαν πρώτα βήματα μιας γενικής και από τα κάτω προς τα πάνω προοδευτικής αποκρατικοποίησης.

Δεύτερον, τα φορολογικά έσοδα πρέπει να διοχετευθούν στις τοπικές δομές σαν κέντρο βάρους (όπως στο μοντέλο της Ελβετίας, όπου το 60% των συνολικών φόρων πάνε στους δήμους). Όταν αυτό επιτευχθεί, θα ξυπνήσει και το ενδιαφέρον του πληθυσμού για την αυτοδιαχείριση των παρακρατήσεων από το εισόδημά τους, με αποτέλεσμα οι αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες μάθησης να συνδεθούν με τα νόμιμα προσωπικά συμφέροντα.

Τρίτον, πρέπει να κατευθυνθούμε προς μια ριζική μείωση του χρόνου εργασίας ταυτόχρονα με την αύξηση και ομογενοποίηση των εισοδημάτων από εργασία, προκειμένου να δημιουργήσουμε τον απαιτούμενο διαθέσιμο χρόνο και τους αναγκαίους πόρους για την οικοδόμηση μιας αμεσοδημοκρατικής αυτοδιαχείρισης. Τα δρώντα υποκείμενα της αμεσοδημοκρατικής αυτοδιαχείρισης δεν θα προωθήσουν μόνο τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης, αλλά θα απολύσουν επίσης την «πολιτική τάξη» κατά τη διαδικασία της, από τα κάτω, κατάργησης των εξουσιαστικών δομών (αποκρατικοποίηση).

Ξεκινώντας από τις τρεις αυτές βασικές προϋποθέσεις θα ήταν εφικτό να θεμελιωθούν οι πρώτες πρωτοβουλίες για την τοπική και περιφερειακή αυτονομία, να συνδεθούν με τα τοπικά και περιφερειακά τμήματα του εργατικού δυναμικού και να ξεκινήσουν από κοινού ένα πρώτο ερευνητικό σχέδιο πάνω στις τοπικές και περιφερειακές ιδιαιτερότητες της ταξικής σύνθεσης.

Αν αυτό επιτευχθεί, τότε αυτό που σήμερα φαίνεται ανέφικτο θα μετατραπεί σε μαζική ανάγκη. Οι δρώντες των τοπικών δημοκρατιών βάσης θα αρχίσουν να οικειοποιούνται τις εγκαταστάσεις παραγωγής, που είναι σημαντικές για τη διαβίωση των περιοχών τους, και να τις αναμορφώνουν σύμφωνα με τις ανάγκες τους: Τα συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης των παραγκουπόλεων, την τοπική κοινωνικοποίηση του εδάφους προς όφελος όσων δεν έχουν γη και των μικρών αγροτών, αλλά και την κοινωνικοποίηση του τομέα κατοικίας και των τοπικών

επιχειρήσεων. Παράλληλα θα βάλουν μπρος την τοπική και περιφερειακή κοινωνικοποίηση των δημόσιων αγαθών (κοινωνικά αποθεματικά, μεταφορές, εκπαιδευτικό σύστημα, σύστημα υγείας, ταμειυτήρια κ.λπ.). Πάνω σ' αυτές τις στοιχειώδεις βάσεις της αλληλοοικοδομούμενης τοπικής και περιφερειακής αυτοδιαχείρισης των κοινωνικών διαδικασιών επιβίωσης θα προκύψουν τελικά δομές κοινωνικής αυτονομίας, οι οποίες όχι μόνο θα απολύσουν τις πολιτικές και οικονομικές ελίτ των μανάτζερ, αλλά και θα εμποδίσουν την εμφάνιση μιας νέας κάστας ειδικών και γραφειοκρατών. Παράλληλα, οι τοπικές διαδικασίες κοινωνικοποίησης θα συνδεθούν μεταξύ τους σε περιφερειακό, υποηπειρωτικό και ηπειρωτικό επίπεδο.

5.3.3 Ίδρυση διεθνών εργατικών ομοσπονδιών

Χωρίς την ταυτόχρονη οικοδόμηση διεθνών επαφών, οι τοπικές και περιφερειακές διαδικασίες μετασχηματισμού δεν θα είναι βιώσιμες για πάντα. Αυτές οι επαφές θα μπορούσαν πιθανότατα να προκύψουν από τα υπερεθνικά συνδικάτα που προτάθηκαν παραπάνω, με το να προσεταιριστούν τους στρατηγικούς τομείς της παγκόσμιας οικονομίας στην αυτοδιαχείρισή τους. Θα είχαν εξ αρχής το καθήκον για τη δικτύωση των σχηματιζόμενων τοπικών και περιφερειακών δημοκρατιών βάσης σε παγκόσμιο επίπεδο και την προστασία τους από αντεπαναστατικές επιθέσεις μέσω γενικών απεργιών.

Κατά τη μετάβαση στις ομοσπονδίες της αυτοδιαχείρισης, τα υπερεθνικά συνδικάτα θα έπρεπε να επικεντρωθούν σε όλους εκείνους τους κλάδους της οικονομίας, οι οποίοι ενεργούν παγκοσμίως και εκτείνονται πέρα από τα περιφερειακά συστήματα παραγωγής και αναπαραγωγής, εφοδιάζουν τις περιφερειακές δημοκρατίες των συμβουλίων και εγκαθιστούν την αντιεξουσία των εργατριών και των εργατών στους τομείς-κλειδιά του παγκόσμιου συστήματος. Ιδιαίτερα στη διεθνή αλυσίδα των μεταφορών, αλλά και στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, στην πληροφοριακή τεχνολογία κ.τ.λ.

Ως παραδειγματικό μοντέλο θα μπορούσε, εν συνεχεία της ανασυγκρότησης και κοινωνικοποίησης της αυτοκινητοβιομηχανίας, να

χρησιμεύσει η παγκόσμια αλυσίδα μεταφορών, επειδή ιδίως σ' αυτήν υπάρχουν πλούσιες εμπειρίες οργάνωσης και αγώνων (ITF–International Transport Workers Federation, απεργίες στην αεροπορία, στους σιδηροδρόμους και στους οδηγούς φορτηγών αυτοκινήτων). Η ITF (διεθνής ομοσπονδία εργατών στις μεταφορές) θα έπρεπε απλά να εκδημοκρατιστεί και να επεκταθεί σε όλα τα τμήματα της αλυσίδας μεταφορών.

5.3.4 Παγκόσμια ομοσπονδία της αυτονομίας

Μόλις σταθεροποιηθούν οι πρώτες δημοκρατίες των συμβουλίων και οι εργατικές ομοσπονδίες, θα μπορούσαν να προχωρήσουν στην ίδρυση μιας παγκόσμιας ομοσπονδίας για την κοινωνική αυτονομία, που θα χρησιμεύσει ως επαφή μεταξύ των συμβουλευτικών δημοκρατιών και των διεθνών εργατικών ομοσπονδιών. Σ' αυτήν την παγκόσμια ομοσπονδία οι συμβουλευτικές και ομοσπονδιακές αντιπροσωπείες των υπο-ηπείρων και των ηπείρων θα εκπροσωπούνται ισότιμα. Η ομοσπονδία θα δημιουργήσει μια σειρά κονδυλίων ανασυγκρότησης και μετασχηματισμού, με σκοπό την κατάργηση των γεωγραφικών ανισορροπιών στην υλική εξασφάλιση της επιβίωσης, στην παροχή τροφίμων και ενέργειας, στο εισόδημα καθώς και στο σύστημα εκπαίδευσης και υγείας. Περαιτέρω κονδύλια θα επικεντρωθούν στην πραγματοποίηση του παγκόσμιου αφοπλισμού (κονδύλια για μετατροπή των στρατιωτικών εξοπλισμών), στην αποκατάσταση των οικοσυστημάτων και στην εναρμόνιση των υλικών διαδικασιών της παραγωγής (σαν ενεργές διαδικασίες για τη ζωή της ανθρωπότητας) με τις διαδικασίες της φύσης. Εκτός αυτού θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα ειδικό κονδύλι σύγκρουσης με σκοπό την καταπολέμηση των δομών κυριαρχίας που προκύπτουν και εκτός του καπιταλιστικού συστήματος (πατριαρχική κυριαρχία, εθνοτικές διαμάχες, ρατσισμός).

5.3.5 Παγκόσμια ένωση για την αυτονομία

Μετά από πολύ δισταγμό κατέληξα στο να προτείνω ένα οργανωτικό προσχέδιο αυτού του προγράμματος μέσω μιας παγκόσμιας ένωσης, η οποία θα δραστηριοποιείται συγχρόνως και στα τρία επίπεδα (τοπικό,

διεθνές, παγκόσμιο). Ωστόσο δεν πρόκειται για μια οργάνωση στελεχών που θα αξιώνει ότι είναι πρωτοπορία, αλλά για μια συντεταγμένη (με ελεύθερο και αμεσοδημοκρατικό τρόπο) ένωση ανθρώπων, που θα κρίνει, θα διορθώσει, θα επεξεργαστεί, θα επεκτείνει και στη συνέχεια θα υιοθετήσει το πρόγραμμα που παρουσιάζεται σ' αυτό το κείμενο. Με σκοπό να εξετάσει τη χρησιμότητά του στον διάλογο με τον προλεταριακό πολυκόσμο. Οι προκύπτουσες διαδικασίες εμπειρίας και μάθησης θα οδηγήσουν σε μια συνεχή διόρθωση του μοντέλου. Μόλις ο προλεταριακός πολυκόσμος αρχίσει να καθιστά τη μετάβαση προς την παγκόσμια αυτονομία ανεπίστρεπτη, αυτή η ένωση θα διαλυθεί.

Από αυτήν την άποψη, τα τρία πρώτα ταυτόχρονα βήματα για την ίδρυση μιας τέτοιας ένωσης θα μπορούσαν να οριστούν ως εξής: Πρώτον, η ίδρυση τοπικών ή περιφερειακών πρωτοβουλιών σε όλες τις ηπείρους και η εγκατάσταση ενός κοινού δικτύου επικοινωνίας και δημοσιότητας (διαδίκτυο, περιφερειακά μέσα ενημέρωσης). Δεύτερον, η ένωση οφείλει να συμμετέχει στην ίδρυση υπερεθνικών εργατικών ομοσπονδιών στους σημαντικότερους τομείς-κλειδιά της οικονομίας. Τρίτον, πρέπει να πάρει πρωτοβουλία για μια παγκόσμια ανάλυση της κρίσης, λαμβάνοντας υπόψη ιδιαίτερα τις κοινωνικές επιδράσεις της κρίσης (παγκόσμιες κοινωνικές αναφορές ως τμήμα των ετήσιων οικονομικών εκθέσεων). Παράλληλα με αυτά τα βήματα, θα έπρεπε να επεξεργάζονται και να εξελίσσονται συνεχώς το εννοιολογικό πλαίσιο και οι προκύπτουσες απ' αυτό επιλογές δράσης.

Προοπτική

Οι προτάσεις αυτές φαίνονται υπερβολικές και ουτοπικές. Εν τούτοις θεωρώ τις συγκεκριμένες ουτοπίες ως κατάλληλη απάντηση σε ιστορικές καταστάσεις ριζικών αλλαγών, επειδή μας απελευθερώνουν από "την παράδοση των νεκρών γενεών", οι οποίες "σαν εφιάλτης επιβαρύνουν τον εγκέφαλο των ζωντανών" (Μαρξ) και μας εμποδίζουν να δούμε τις δυνατότητες δράσης που αναδύονται ξαφνικά. Ποιος όμως θα τις πραγματοποιήσει; Πώς θα τολμήσουμε να προτείνουμε μια νέα διαλεκτική ανάμεσα στο εννοιολογικό-οργανωτικό προσχέδιο μιας νέας "πολιτικής" ταξικής σύνθεσης και στην κοινωνική και πολιτιστική σύνθεση του πολυκόσμου των ατόμων χωρίς ιδιοκτησία; Ποιος μας δίνει αυτό το δικαίωμα μετά από δεκαετίες ήττας και στρατηγικών λαθών, που μας κατέστησαν αναξιόπιστους στον προηγούμενο οικονομικό κύκλο;

Αντιθέτως λαμβάνουμε υπόψη ότι κινούμαστε προς μια κοσμοϊστορική κατάσταση, στην οποία ανοίγεται και πάλι το στρατηγικό παράθυρο, έτσι που η τράπουλα ανακατεύεται ξανά. Ακριβώς όπως σήμερα τα παιδιά μας και τα ανήψια μας μάς ρωτούν, τι κάναμε μεταξύ 1967 και 1973, έτσι και οι ερχόμενες γενιές θα ρωτήσουν τους νεότερους από εμάς, για το πώς και το πού δραστηριοποιήθηκαν στα χρόνια της κρίσης και της ύφεσης από το 2008 έως το 2012. Τίποτα δεν είναι αδύνατο. Ποιος ξέρει εάν οι κινέζοι αγρότες-εργάτες θα απαλλαχθούν την ερχόμενη άνοιξη από τον κρατικό δεσποτισμό, που τους έχει αλυσοδέσει με σιδηρά πυγμή από το 1990 στον κεντρικό άξονα οφειλέτη-πιστωτή του κινητήρα της παγκόσμιας οικονομίας; Σ' αυτήν την περίπτωση το δολάριο θα έπιανε πάτο αμέσως, και εμείς θα ερχόμασταν αντιμέτωποι με δύο γεγονότα: Πρώτον, με την απότομη βύθιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης σε επίπεδο χειρότερο από αυτό του 20ου αιώνα. Και δεύτερον, με την εμφάνιση ενός νέου παίκτη στην κοσμοϊστορική σκηνή, ο οποίος μάλλον έχει σκύψει κατά την πρώτη φάση της κρίσης: την παγκόσμια εργατική τάξη. Θα μπορούσε όμως να συμβεί και το εξής: η αποτυχία των διαγραφόμενων μαζικών εξεγέρσεων στην Κίνα και οπουδήποτε αλλού και η βίαιη κατάπνιξή τους από την αντεπανάσταση. Ακόμη πιο βίαια απ' ότι στις εξεγέρσεις της Τουρκίας το 1970/71, της Χιλής το 1973, της Αργεντινής το 1976 και της Ιταλίας το 1979. Τότε θα άνοιγε ο δρόμος για ένα σενάριο, στη διάρκεια

του οποίου ο αυξανόμενος παγκόσμιος οικονομικός πόλεμος μεταξύ των πολυπολικών δυνάμεων δεν θα μπορεί πια να επιλυθεί σε «υπερ-ιμπεριαλιστικό» επίπεδο και θα εγκαινιάσει μια νέα εποχή μεγάλων πολέμων. Ίσως όμως να μην συμβούν τέτοιες οξύνσεις, ίσως ο άξονας Ουάσινγκτον-Πεκίνου να καταφέρει να δαμάσει την κρίση και να εισαγάγει μια νέα φάση ταξικού συμβιβασμού μέσω κρατικού παρεμβατισμού. Αλλά και σε αυτήν την περίπτωση θα εμφανίζονταν νέες δυνατότητες δράσης, διότι τότε θα άρχιζε ένας νέος κύκλος ανταγωνισμού μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου. Ακόμα και στην περίπτωση που επικρατήσει αυτή η "ήπια" παραλλαγή για την έξοδο από την κρίση, οφείλουμε να προετοιμάσουμε συνεπείς απαντήσεις, οι οποίες θα συνεπάγονται το πρόγραμμα της κοινωνικής ισότητας και της κοινωνικής προόδου.

Σημειώσεις της μετάφρασης

[1] **Τομέας εντάσεως κεφαλαίου:** στις συγκεκριμένες επιχειρήσεις το κεφάλαιο αποτελεί σημαντικότερο συντελεστή παραγωγής σε σχέση με την ανθρώπινη εργασία. Με άλλα λόγια σε αυτούς τους τομείς οι εισροές κεφαλαίων είναι μεγαλύτερες από το κόστος εργασίας.

[2] **Κεφάλαιο αντιστάθμισης κινδύνου** ή αμοιβαίο κεφάλαιο κινδύνου: είναι ένα επενδυτικό ταμείο με περιορισμένο αριθμό επενδυτών, που ο ρόλος του είναι να επενδύει με κάθε τρόπο τα κεφάλαια (παράγωγα, short sellings κλπ.) με σκοπό την παραγωγή κέρδους (στην πλειοψηφία των περιπτώσεων οι επενδύσεις γίνονται με εσκεμμένη αύξηση του ρίσκου για την αύξηση των κερδών).

[3] Στην πραγματικότητα οι τράπεζες ενέγραφαν τα δάνεια στο ενεργητικό τους, τα οποία θεωρούσαν εκ των προτέρων σαν κέρδη. Στη συνέχεια πάνω σε αυτά κατασκεύαζαν πακέτα δανείων για περαιτέρω δανεισμό. Όταν όμως άρχισε η καθυστέρηση αποπληρωμής των πρώτων δανείων, εμφανίστηκε και το πρόβλημα ρευστότητας σε όλη την τραπεζική δομή. Αποτέλεσμα να σκάσει η τεράστια φούσκα που παρουσίαζε κέρδη από δάνεια υψηλού ρίσκου.

[4] **Schwellenland** (Newly Industrialized Country): προσφάτως εκβιομηχανισμένη χώρα. Ο όρος αναφέρεται στις χώρες οι οποίες ανήκουν, με αναπτυξιακούς όρους, σε μια ενδιάμεση κατηγορία των παραδοσιακών αναπτυσσόμενων χωρών και των ανεπτυγμένων χωρών του «πρώτου κόσμου».

[5] Διάφοροι οικονομολόγοι όπως ο Nicolas Kondratieff (1892-1930) ή ο Joseph Schumpeter (1883-1950) έχουν μιλήσει για τους μακρούς συγκυριακούς κύκλους της οικονομίας.

Σύμφωνα με τη **θεωρία των κύκλων στην οικονομία** υπάρχουν πάντα φάσεις στις οποίες περνάει η οικονομία. Αυτές είναι της ανάπτυξης, της ευημερίας, της κρίσης και της ύφεσης. Ένας οικονομικός κύκλος χαρακτηρίζει αυτές τις φάσεις, ενώ οι κύκλοι διακρίνονται σε βραχείας διάρκειας, μέσης διάρκειας και μακράς διάρκειας (ή κύκλος Kondratieff).

Το πρώτο είδος κύκλων διαρκεί 2-5 χρόνια, το δεύτερο 5-8 χρόνια και το τρίτο περίπου 50 χρόνια.

Σήμερα λέγεται ότι βρισκόμαστε στη φάση Β ενός κύκλου του Kondratieff, που είχε αρχίσει πριν τριάντα με τριανταπέντε χρόνια, μετά από μια πιο μακρόχρονη φάση Α (από το 1945 ως το 1975).

Στη φάση Α, το κέρδος προερχόταν από την υλική, βιομηχανική παραγωγή. Στη φάση Β, ο καπιταλισμός έπρεπε να καταφεύγει σε επενδυτικά παιχνίδια και στην κερδοσκοπία για να συνεχίσει να δημιουργεί κέρδος.

[6] **Subsumption**: γενικά η έννοια της υπαγωγής φαίνεται στη διάκριση μεταξύ της πραγματικής εργασιακής διαδικασίας, που ως τέτοια δημιουργεί ένα καθορισμένο προϊόν, και της διαδικασίας ανατίμησης/αξιοποίησης (valorization), που κατευθύνεται στην παραγωγή νέας αξίας. Σύμφωνα με τον Μαρξ, η διαδικασία της εργασίας "υπάγεται" στη διαδικασία της ανατίμησης. Έτσι η υπαγόμενη εργασία μετατρέπεται σε μια ορισμένη ποσότητα αφηρημένης εργασίας.

Ο Μαρξ λέει: "*εργασία και εργάτης τίθονται υπό τον έλεγχο του κεφαλαίου, υπό τις διαταγές του. Αυτό το ονομάζω τυπική υπαγωγή της εργασιακής διαδικασίας*".

Κατά την "πραγματική υπαγωγή" της εργασίας στο κεφάλαιο, το δεύτερο δεν υπάγει μόνο τυπικά την εργασία αλλά και τη μετασχηματίζει, και δίνει στον τρόπο παραγωγής μια νέα μορφή. Με την πραγματική υπαγωγή της εργασίας λαμβάνει χώρα μια επανάσταση στον τρόπο παραγωγής καθεαυτό, στην παραγωγικότητα της εργασίας και στη σχέση μεταξύ καπιταλιστή και εργάτη.

[7] **Ειδικές οικονομικές ζώνες**: είναι ζώνες μέσα σε μια κρατική επικράτεια στις οποίες ισχύουν άλλοι οικονομικοί κανονισμοί σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα.

[8] **Dumping**: πωλήσεις προϊόντων σε ξένη χώρα σε τιμές κατώτερες από αυτές της εγχώριας αγοράς με σκοπό την κατάκτηση της ξένης αγοράς.

[9] **Chimerica** έχει ονομαστεί η αλληλεξάρτηση ΗΠΑ-Κίνας.

[10] Το "κραχ των ιδρυτών" αναφέρεται στα "ιδρυτικά χρόνια", δηλ. στα χρόνια μετά την ίδρυση του γερμανικού ράιχ το 1871. Μετά την ήττα στον πόλεμο του 1870/71, η Γαλλία αναγκάστηκε να πληρώσει στη Γερμανία πολεμικές επανορθώσεις και να παραχωρήσει την Αλσατία-Λωραίνη. Όλα αυτά οδήγησαν σε μια οικονομική ανάπτυξη, που δύο χρόνια αργότερα ήρθε σε κρίση.

[11] **Alexander Cajanov**: ρώσος γεωργο-οικονομολόγος ο οποίος στις αρχές του 20ου αιώνα περιέγραψε τη σημασία της αγροτικής οικογενειακής οικονομίας ακόμα και στην εποχή της βιομηχανίας.

[12] **Rust Belt** είναι μια ευρύτερη περιοχή στις βορειοανατολικές ΗΠΑ, στην οποία εδράζεται η καρδιά της βαριάς βιομηχανίας των ΗΠΑ.

[13] Στα μέσα της δεκαετίας του '80, η κυβέρνηση Μιτεράν (Σοσιαλιστικό Κόμμα) αποφάσισε να ενστερνιστεί την ιδεολογία των νόμων της αγοράς με αποτέλεσμα την αποχώρηση της αριστερής πτέρυγας του κόμματος. Η στροφή αυτή οδήγησε αφενός στην απομάκρυνση του σοσιαλιστικού κόμματος από τα συμφέροντα των εργατών και αφετέρου στην παραίτησή του από το τοπικό και δημοτικό επίπεδο.

Η εκλογή υποψηφίων του Εθνικού Μετώπου (FN) σε δήμους του γαλλικού μεσογειακού νότου (π.χ. Βιτρόλ) χειροτέρεψε σε τοπικό επίπεδο την κατάσταση για τις κοινότητες των μεταναστών και οδήγησε στην εφαρμογή της λεγόμενης πολιτικής της "γαλλικής προτίμησης". Αυτό σήμαινε: μείωση κοινωνικών παροχών προς μετανάστες, εκκαθάριση δημοτικών βιβλιοθηκών, περικοπές σε πολιτιστικούς συλλόγους και στη χρηματοδότηση τζαμιών, έναντι αύξησης προσλήψεων στη δημοτική αστυνομία και επιδομάτων για τις γαλλικές οικογένειες.

[14] **Το δέλτα του ποταμού Περλ** (Zhu Jiang) αποτελείται από ένα πλέγμα ποταμών που χύνονται στη θάλασσα της νότιας Κίνας. Ο ποταμός πήρε το όνομά του από το νησί Haizhu (μαργαριτάρι της θάλασσας) που βρίσκεται στην κοίτη του.

Η περιοχή θεωρείται μια από τις πιο δραστήριες οικονομικές περιοχές της Κίνας με προνομιακές οικονομικές ζώνες και πόλεις εκατομμυρίων

κατοίκων με υψηλή συγκέντρωση βιομηχανιών (Guangzhou, Foshan, Dongguan). Εδώ ανήκουν επίσης οι ειδικές διοικητικές ζώνες (και πρώην αποικίες) του Χονγκ Κονγκ και του Μακάο.

Σημείωμα για τον συγγραφέα

Ο Karl Heinz Roth (ιστορικός, κοινωνικός ερευνητής και γιατρός) συμμετείχε τη δεκαετία του '60 στις διαμαρτυρίες των γερμανών φοιτητών κατά των νόμων έκτακτης ανάγκης και του πολέμου στο Βιετνάμ. Αποτελούσε μέλος της γερμανικής σοσιαλιστικής φοιτητικής ομοσπονδίας (SDS), ενώ παράλληλα δρούσε στο τμήμα πρώτων βοηθειών στα εργοστάσια της Ford στην Κολωνία. Το 1967 διέφυγε εντάλματος σύλληψης λόγω της δράσης του στην SDS του Αμβούργου και στις 5.11.1969 παραδόθηκε στη δικαιοσύνη όπου τελικά αμνηστεύθηκε. Μετά την καταστολή της εξέγερσης των παλαιστινίων προσφύγων στην Ιορδανία το 1970 ("Μαύρος Σεπτέμβρης") ταξίδεψε στη Μέση Ανατολή για να προσφέρει ιατρική βοήθεια.

Μετά τη διάλυση της SDS, ο Roth δραστηριοποιήθηκε στο διεθνιστικό τμήμα της επιτροπής φοιτητών στο πανεπιστήμιο του Αμβούργου και στην ομάδα "Gruppe Trikont". Από αυτήν την οργάνωση προέκυψε αργότερα το "Προλεταριακό Μέτωπο - Ομάδα Δυτικογερμανών Κομμουνιστών", που είχε επηρεαστεί από τον ιταλικό εργατισμό και την ομάδα "Potere Operaio". Μαζί με άλλες ομάδες ίδρυσαν τις εκδόσεις "Wir Wollen Alles" ("Τα θέλουμε όλα") και το "Autonomie - Materialien gegen die Fabrikgesellschaft". Το 1975 συμμετείχε στην ίδρυση του περιοδικού Autonomie. Παράλληλα εργαζόταν σε νοσοκομείο της Κολωνίας.

Στις 9.5.1975 στην Κολωνία, οι Roth και Werner Sauber (ένα μέλος του Κινήματος 2 Ιούνη) έπεσαν σε έλεγχο της αστυνομίας. Ακολούθησε ανταλλαγή πυροβολισμών, όπου σκοτώθηκαν ο Werner Sauber και ο αστυνομικός Walter Pauli. Ο Roth τραυματίστηκε βαριά και κατηγορήθηκε για φόνο, αλλά το 1977 αφέθηκε ελεύθερος.

Ο Karl Heinz Roth έχει δημοσιεύσει κείμενα και βιβλία για τη γερμανική εξωτερική πολιτική, την επανένωση των δύο Γερμανιών, την κοινωνική ιστορία του εθνικοσοσιαλισμού και των εγκλημάτων του, ιδιαίτερα στον τομέα της ιατρικής, όπως και για την ιστορία και το παρόν του γερμανικού εργατικού κινήματος. Το πιο γνωστό βιβλίο του είναι το Die "andere" Arbeiterbewegung (Το "άλλο" εργατικό κίνημα) (1974).

Από το 2003 συμμετέχει και γράφει στο περιοδικό *Sozial.Geschichte. Zeitschrift für historische Analyse des 20. und 21. Jahrhunderts* και στο ίδρυμα κοινωνικής ιστορίας *Stiftung für Sozialgeschichte*.

Κινούμαστε προς μια κοσμο-ιστορική κατάσταση, όπου όλες οι εξελίξεις της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής καθορίζονται εκ νέου.

...Συνολικά αναμένεται μια επιπλέον φουρνιά προλεταριοποίησης εξαιτίας της κρίσης... Ακόμα μια φορά εκατομμύρια άνθρωποι υποβιβάζονται κοινωνικά. Πώς θα αντιδράσουν;

Ίσως εξεγερθούν, μπορεί όμως και να χαράξουν την πορεία της ατομικής, οικογενειακής και κοινωνικής αυτοκαταστροφής, επίσης μπορεί να επιλέξουν τον δρόμο της πολιτικής οπισθοδρόμησης.

...αλλά, δεν υπάρχει καμία λευκή επιταγή για εκείνους που έρχονται αντιμέτωποι με τις πραγματικότητες ή τους κινδύνους της κοινωνικής πτώσης. Ο εννοιολογικός αυτοματισμός για την κρίση και την επανάσταση έχει διαψευστεί τουλάχιστον από την έκβαση της Μεγάλης Ύφεσης του περασμένου αιώνα.

... Θέλουμε να αποτρέψουμε, η παγκόσμια οικονομική κρίση να μετατραπεί σε έναν παγκόσμιο οικονομικό πόλεμο μεταξύ των πολυπολικών μεγάλων δυνάμεων, ο οποίος στη συνέχεια θα οδηγήσει σε νέους μεγάλους πολέμους.

Προκειμένου η κρίση να μην οδηγήσει ούτε σε μια μεταρρυθμιστική προοπτική για την "ανανέωση του καπιταλισμού" ούτε στις τρεις πιθανές παραλλαγές της βαρβαρότητας - στην εσωτερική αυτοκαταστροφή, στον εμφύλιο πόλεμο και στον παγκόσμιο καπιταλιστικό οικονομικό πόλεμο σαν πρώτο στάδιο νέων μεγάλων πολέμων - η προοπτική της προλεταριακής αυτοχειραφέτησης χρειάζεται ένα όραμα επαναστατικού κοινωνικού μετασχηματισμού, που θα στηρίζεται στην ανάλυση και θα συνδέεται με χειροπιαστά προγράμματα άμεσης δράσης.

Μετάφραση, επιμέλεια: ασ.τομ.-γ.ζέρος
Αθήνα, Ιούνης 2009